

Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion
Rapport 2014:7

Risicanalys i polisverksamhet – fungerar det?

Slutrapport från ett utvärderingsprojekt

Caroline Mellgren, Klara Svalin, Sten Levander
och Marie Torstensson Levander
Institutionen för kriminologi, Malmö högskola

Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion
Rapport 2014:7

Riskanalys i polisverksamhet – fungerar det?

Slutrapport från ett utvärderingsprojekt

Caroline Mellgren, Klara Svalin, Sten Levander
och Marie Torstensson Levander
Institutionen för kriminologi, Malmö högskola

Denna rapport har upprättats vid Rikspolisstyrelsens funktion för utvärderingsverksamhet. Rikspolisstyrelsen har inte tagit ställning till innehållet. De åsikter som framförs är författarnas egna.

Innehåll

Författarnas förord	7
Sammanfattning	9
1. Inledning	13
2. Riskbedömningens teoretiska och praktiska utgångspunkter	15
<i>Ostrukturerade kliniska riskbedömningar</i>	16
<i>Aktuariska riskbedömningar</i>	16
<i>Strukturerade professionella riskbedömningar</i>	17
Polisens bedömningar och aktuella verktyg	18
3. Om utvärderingsuppdraget	25
<i>Kriterier</i>	25
<i>Frågeställningar</i>	26
Projektets genomförande och material	26
<i>Rekommenderade och genomförda stöd- och skyddsåtgärder</i>	27
4. Beskrivning av verktygen	29
Skånemodellen	30
Check-10(+)	32
SARA:SV	33
5. Resultat	35
Initial bedömning: Vilka ärenden bedöms och hur upplevs metoden av användarna?	35
<i>Vad bygger den initiala bedömningen på och hur upplevs den av anmälningsmottagarna?</i>	35
<i>Allmänna synpunkter om initial bedömning</i>	37
Internt bortfall	39
Sammanlagd bedömning	40
Upprepad utsatthet och prediktiv validitet	41
<i>Den prediktiva validiteten för Skånemodellen och för SARA:SV</i>	42
Interbedömarreabilitet	44
Resultat i korthet: Skånemodellen	45
Resultat i korthet: SARA:SV	46
Sammanfattande resultat i korthet	46
Stöd och skyddsåtgärder	47
<i>Möjliga åtgärder</i>	48
<i>Kontaktförbud</i>	49
<i>Larm</i>	50
<i>Säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning</i>	51

<i>Konsekvenssamtal</i>	52
<i>Problem när det gäller utformning av och innehåll i åtgärder</i>	52
6. Diskussion	55
7. Slutsatser och rekommendationer	61
<i>Vidare studier</i>	63
Referenser	65
Appendix: Vad är prediktiv validitet?	71

Författarnas förord

Det här är den femte och sista rapporten inom projektet ”Riskanalys i polisverksamhet”. Projektet har finansierats av Rikspolisstyrelsen. I uppdraget till Malmö högskola ingick att utvärdera hur riskanalys i polisverksamhet fungerar med fokus på de tre verktygen Skånemodellen, Check-10(+) och SARA:SV. I den första rapporten presenterades resultatet från en utvärdering av Skånemodellen och hur Check-10(+) användes i Polismyndigheten i Stockholms län. Den andra rapporten var specifikt inriktad på Skånemodellen och presenterade verktyget. I den tredje rapporten granskades hur verktyget Check-10(+) fungerade i Polismyndigheten i Uppsala län och i den fjärde rapporten studerades verktyget SARA:SV. I den här avslutande rapporten summeras resultatet från studierna, resultaten jämförs och gemensamma rekommendationer ges om förändringar och om vidare studier.

Flera personer har bistått oss med värdefull hjälp under utvärderingens gång. Vi vill särskilt tacka Susanne Gosenius och samtliga brottsoffer-samordnare vid Polismyndigheten i Skåne, Ulf Haquinius vid Polismyndigheten i Stockholms län och Bo Wickström, Pia Byhlund, Magnus Eriksson och Mikael Malmberg vid Polismyndigheten i Uppsala län. Professor Tom Palmstierna vid Karolinska Institutet och vid Norges teknisk-naturvetenskapliga universitet i Trondheim har sakgranskat rapporten.

Sammanfattning

De olika verktyg för riskbedömning av upprepat våld på individnivå som används inom svensk polis idag och hur de fungerar i rutinverksamhet har hittills utvärderats i begränsad utsträckning. I föreliggande rapport sammanfattas resultat från fyra studier i vilka verktygen Check-10(+), SARA:SV och Skånemodellen har utvärderats (Mellgren m.fl., 2012; 2014a; 2014b; Svalin m.fl., 2014). Samtliga verktyg bygger på kunskap om riskfaktorer för de olika brottstyper för vilka återfallsrisken ska bedömas och stöd- och skyddsåtgärder sätts in. Den mesta kunskapen kommer dock från andra verksamheter än polisverksamhet.

Följande frågor diskuteras i rapporten:

- ◆ Vilka är de ärenden som blir föremål för strukturerad bedömning och hur fungerar den initiala bedömningen som sorteringsgrund?
- ◆ Bidrar processen med riskanalys till minskad upprepat utsatthet?
- ◆ Kan riskanalys anses fungera väl i polisverksamhet?

Den initiala bedömningen är det första steget i riskanalysens process. Om den inte fungerar är sannolikheten större att inte heller den strukturerade bedömningen i steg två fungerar. Genomgången av de ärenden som blir föremål för riskanalys med Skånemodellen, Check-10(+) och SARA:SV visar att få av alla de ärenden som anmäls under ett år bedöms strukturerat. Av dem är det endast ett fåtal där det bedöms föreligga särskilt förhöjd risk, de flesta bedöms som låg eller medelhög risk. För att vidare svara på frågan om de mest allvarliga ärendena blir bedömda bör en uppföljning göras för ett urval av de ärenden som inte går vidare till strukturerad bedömning för att kunna jämföra återfallsfrekvensen med och utan bedömning och tillhörande stöd- och skyddsåtgärder.

För samtliga undersökta verktyg och de bedömningar som genomförts utifrån dessa är det interna bortfallet stort för vissa faktorer, särskilt för de som rör gärningspersonens psykiska hälsa.

- ◆ Detta innebär i praktiken att bedömningar av risk görs utan ett komplett underlag. Det i sin tur innebär att den träffsäkerhet man haft i de vetenskapliga studierna av verktygen inom andra verksamheter inte går att uppnå i polisens vardagsarbete. Förlusten i träffsäkerhet kan vara så stor att bedömningen närmar sig slumpnivån. Då är det meningslöst att alls göra riskbedömningar.
- ◆ Verktygen visar låg prediktiv validitet, andelen upprepat utsatta bland ärenden som bedömts med Skånemodellen och SARA:SV är stor, till-

gången till åtgärder är begränsad och åtgärdernas preventiva förmåga förefaller vara svag och kan i vissa fall antagligen öka brottsrisken.

Riskbedömningarna kan vara mycket bra men om de åtgärder som vidtas på basen av riskbedömningar och ekonomiska kalkyler inte har någon effekt, t.ex. en viss brottspreventiv åtgärd som enligt kriminologisk forskning inte fungerar brottspreventivt på en viss grupp av kriminella – då är vinsterna med verksamheten små. När de första moderna riskbedömningsmetoderna lanserades i mitten av 1990-talet fokuserade man uteslutande på riskbedömningen – inte vad som skulle göras utifrån den. I dag är riskbedömningar av detta slag alltid sammankopplade med riskhanteringsåtgärder. Om ambitionen är att basera denna typ av verksamhet på vetenskap räcker det inte att utvärdera om riskbedömningarna är tillräckligt bra – vi måste också utvärdera effekten av de åtgärder som styrs av riskbedömningen.

Mot bakgrund av detta är en av de viktigaste slutsatserna – och rekommendationerna – att kunskapen om hur verktygen fungerar måste öka innan rekommendationer görs.

Sammanfattningsvis, *leder risikanalys till minskad upprepad utsatthet för brott och kan verktygen anses fungera väl i svensk polisverksamhet?*

Ett kortfattat svar på frågan är: Nej, inte baserat på de utvärderingar som genomförts inom detta projekt. Kunskapen om vilka ärenden som inte bedöms är begränsad och vi vet inte om ”rätt” ärenden går vidare. Baserat på att flest ärenden bedöms som låg eller medelhög risk är en rimlig slutsats att många högriskärenden missas. Bortfallet är ibland så högt att bedömningens validitet måste ifrågasättas, dvs. man mäter inte det man avser att mäta och en bedömning baserad på bristfällig information riskerar att bli felaktig. Detta bekräftas av att träffsäkerheten är låg och andelen upprepat utsatta hög. I tillägg är interbedömarreliabiliteten i vissa avseenden låg, både för Skånemodellen och för SARA:SV.

En kritisk faktor är det första steget i riskbedömningen (screening), dvs. procedurerna för att välja ut ett begränsat antal av alla inkommande ärenden, som sedan går vidare till en strukturerad riskbedömning. Det bör vara möjligt att skapa välfungerande screening-rutiner på basen av redan kända sakförhållanden och befintliga databaser, dvs. aktuariska riskfaktorer som är omedelbart tillgängliga för polisen vid screeningen. Sådana riskfaktorer är ålder, kön, tidigare kriminalitet i allmänhet och våldskriminalitet i synnerhet, offer (närstående och/eller andra), brottsbredd (många olika typer av tidigare brott), vårdomar och indikatorer på missbruk.

Polismyndigheten bör genomföra större utbildnings- och implementeringsinsatser samt följa upp, utvärdera och anpassa arbetet med riskbedömning av våld på individnivå. Därefter bör nationella verktyg rekommenderas och riktlinjer för arbetet tas fram. Detta kräver resurser, men

menar man allvar med satsningen på riskbedömningar är detta nödvändigt. Punktinsatsernas tid bör vara förbi och det långsiktiga förbättringsarbetet inledas omgående.

1. Inledning

I föreliggande rapport summeras, diskuteras och jämförs resultaten från utvärderingar av tre verktyg för riskanalys för våld på individnivå som används inom svensk polis: Skånemodellen; Check-10(+); SARA:SV (Mellgren m.fl., 2012; 2014a; 2014b, Svalin m.fl., 2014). På uppdrag av Rikspolisstyrelsen har Malmö högskola utvärderat hur väl verktygen fungerar för att bedöma och hantera risk för upprepat våld. Utvärderingarna har genomförts inom tre olika polismyndigheter: Skåne (Skånemodellen); Stockholms län (Check-10(+)); Uppsala län (Check-10(+), SARA:SV). Utvärderingarna som presenteras i fyra rapporter är i huvudsak empiriska studier av de olika verktygen med fokus på hur de fungerar i rutindrift i polisverksamhet för att bedöma risken för upprepat våld, om det finns någon koppling mellan riskfaktorer och sammanlagd riskbedömning och mellan global riskbedömning, åtgärder och upprepat utsatthet samt interbedömarreliabilitet. Övriga aspekter som också behandlats i viss utsträckning är den initiala bedömningen, bedömarnas upplevelser av verktygen samt bieffekter av riskanalyser.

Att många som utsatts för våld (anmälda brott) vid ett tillfälle i stor utsträckning blir upprepat utsatta för våld och hot om våld är väl känt. Detta innebär att med rätt åtgärder kan ett stort antal brott förebyggas, eftersom det första brottet i sig ger en fingervisning om att risken för att det ska ske ytterligare brott är förhöjd. Enligt en kartläggning av upprepade polisanmälningar i Sverige blir en fjärdedel av dem som anmäler att de utsatts för våld eller hot av en partner upprepat utsatta och ungefär 10 procent av de som anmäler ett misshandelsbrott blir upprepat utsatta (Brottsförebyggande rådet, 2001).

En stor del av de upprepade brotten sker dessutom i nära anslutning till det första brottet, varför det är viktigt att åtgärder initieras skyndsamt. En brottstyp där särskilt förhöjd risk för upprepat utsatthet identifierats är våld mot kvinnor av bekant gärningsperson. Polisen är en nyckelaktör i arbetet med att förhindra upprepat utsatthet för brott. För att förbättra det sätt på vilket polisen hanterar ärenden med inslag av hot och våld och för att kunna förhindra upprepat utsatthet använder sig svensk polis sedan 1990-talet, och i ökande utsträckning, av olika verktyg som underlag för bedömning av risk och rekommendationer av åtgärder. Arbetssättet med att bedöma risk tillämpas huvudsakligen i våld i nära relationsärenden men riskbedömningar genomförs idag för att bedöma risken för upprepat våld inom ett flertal brottskategorier. Det övergripande målet för riskanalys inom polisverksamhet är att minska upprepat utsatthet och bidra till

att fler brottsoffer deltar genom hela rättsprocessen.

Rikspolisstyrelsen föreslog, efter en inspektion av polismyndigheternas rutiner vid riskanalys (Rikspolisstyrelsen, 2010a), att de metoder och verktyg som används bör utvärderas. Detta baserades på att de olika metoderna har utvärderats i begränsad utsträckning, och att kunskapen om hur verktygen fungerar är bristfällig. I en uppföljande inspektion av myndigheternas arbete med riskanalys (Rikspolisstyrelsen, 2014) rekommenderades att samtliga myndigheter ska använda verktygen SARA, SAM, PATRIARK och eventuellt Check-10(+).¹ Rekommendationen görs utan stöd från vetenskapliga utvärderingar av hur verktygen fungerar i rutindrift inom svensk polisverksamhet, eftersom sådana saknas. Sammantaget, baserat på studier av olika riskbedömningsverktyg, finns inget entydigt stöd för något av de verktyg som används. Detta kan bero på att de inte utvärderats i tillräcklig utsträckning (kunskap saknas), på att de utvärderats i projektform och inte i rutindrift (viss kunskap finns men jämförelser behövs) eller på att verktygen har en viss (begränsad) förmåga att assistera i riskbedömning inom polisverksamhet, och inget är bättre än något annat.

Interbedömarreliabilitet är viktigt för en rättssäker behandling av ärenden. Oberoende av vem som genomför bedömningen av ett ärende ska slutsatsen bli densamma och samma åtgärder rekommenderas. Den kunskap som finns om interbedömarreliabiliteten är ytterst begränsad. Inom föreliggande projekt har detta studerats för Skånemodellen och SARA:SV. Det saknas helt kunskap om detsamma för Check-10(+), SAM och PATRIARK. Mot denna bakgrund blir en av de viktigaste slutsatserna – och rekommendationerna – att kunskapen om hur verktygen fungerar måste öka innan rekommendationer ges.

1 Polismyndigheten i Skåne som för närvarande använder Skånemodellen rekommenderas att ansluta sig till dessa verktyg då Skånemodellen, enligt inspektionsrapporten, inte kan anses ha sådana fördelar som motiverar att myndigheten avviker från de nationella riktlinjerna.

2. Riskbedömningens teoretiska och praktiska utgångspunkter²

Många av de verktyg som används för att bedöma risk för upprepat våld har sitt ursprung i rättspsykiatrin och är framtagna av bland andra psykologer och psykiatriker inom sådan verksamhet (Storey m.fl., 2011). Idag används emellertid sådana verktyg inom flera andra professioner. Den svenska polisen har gjort strukturerade bedömningar sedan 1990-talet, med hjälp av olika typer av checklistor (SARA, SAM och PATRIARK) (Rikspolisstyrelsen, 2010a). I följande avsnitt går vi igenom och problematiserar ett antal grundförutsättningar för riskbedömning och riskhantering. Sedan redovisas hur problemen har hanterats inom olika riskbedömningstraditioner, med särskilt fokus på prediktion av våld och hur våldsprediktorer kan styra åtgärder som minskar våld. Därefter redogörs för det aktuella kunskapsläget om hur de verktyg som används inom svensk polis idag fungerar för bedömning inom polisverksamhet och med polisanställda som bedömare.

En första fråga som bör ställas i sammanhanget är: *Går det över huvud taget att förutsäga människors handlingar?* Svaret är ja, eftersom det är en förutsättning för mänskligt samspel. *Men går det att förutsäga med en hög grad av säkerhet?* Nej, och till detta finns flera skäl.

- ◆ För det första, en människa är inte en maskin – och flera människor som samspelar med varandra adderar ytterligare en osäkerhetsfaktor. Mänskliga handlingar är inte frikopplade från den situation aktörerna befinner sig i och variationen med avseende på situationer och omständigheter är närmast oändlig. Själva samspelet mellan människa och situation gör det alltså än svårare att förutse vad som kommer att ske.
- ◆ För det andra, om vi kräver att våra förutsägelser ska vara giltiga en bit in i framtiden, då borde det egentligen inte gå att förutsäga något alls. Ändå gör vi det i det dagliga sociala samspelet människor emellan. Vi upplever att våra prediktioner är hyggligt säkra och utgör ett bra underlag för hur vi själva ska handla, kortsiktigt och på längre sikt. Vi kan beteckna detta som oreflekterat men samtidigt fungerar det förvånansvärt väl med tanke på komplexiteten på individ- och situationsnivå.

² Avsnittet Riskbedömningens teoretiska och praktiska utgångspunkter är hämtat från rapporten Riskanalys i polisverksamhet – utvärdering av polisens arbete med riskanalys för våld på individnivå: Skänemodellen och Check-10(+), av Mellgren m.fl. (2012).

- ◆ För det tredje, magkänslan är inte vilken känsla som helst – den representerar individens samlade livserfarenhet. Vi kan också kalla det för förtrogenhetskunskap (tacit knowledge i engelsk litteratur). Genom utbildning, träning och att vistas och verka i yrkesspecifik verksamhet kan man utveckla sin förtrogenhetskunskap inom olika områden, och känner sig trygg och säker inom dessa. Det finns emellertid en risk att man överskattar sin förmåga. Att detta var vanligt insåg man när man under 1960-talet började granska den tidens riskbedömningar inom rättssystemen som i stort styrdes av just magkänsla.

Ostrukturerade kliniska riskbedömningar

Ostrukturerade kliniska bedömningar, även kallade professionella bedömningar, är historiskt sett den vanligaste typen av bedömningar (Doyle & Dolan, 2002) och sannolikt än idag den mest använda inom såväl kriminalvård som rättspsykiatri/psykiatri (Belfrage, 2008a). De ostrukturerade kliniska riskbedömningarna, som tillhör den första generationens riskbedömningar (Doyle & Dolan, 2002), tar sin utgångspunkt i bedömarens erfarenhet och kunskap på området (Belfrage, 2008a). Det finns således inga ramar eller regler för vad som ska vägas in i bedömningen, utan det är upp till bedömaren själv att ta ställning. Bedömningen är specifik för den person och situation som bedöms, vilket kan ses som en styrka med metoden (Belfrage, 2008a). Även Hart (1998) pekar på metodens flexibilitet som en av dess fördelar. Mellan åren 1965-1975 riktades emellertid kritik mot användandet av riskbedömningar av detta slag främst i rättspsykiatriska sammanhang (Levander, 2011). Kritiken grundade sig i bedömningarnas dåliga träffsäkerhet (Monahan, 1984). I en ofta citerad artikel har träffsäkerheten beskrivits som sämre än sannolikheten att få krona eller klave när man singlar slant; *"It is inconceivable that judgment could be considered an "expert" judgment when it is less accurate than the flip of a coin"* (Ennis & Litwack, 1974:737). Problemet med de ostrukturerade kliniska bedömningarna är att olika bedömare gör olika bedömningar av samma fall och inte kan redogöra för hur de har kommit fram till sin bedömning (Hart, 1998). I denna situation kan man inte förbättra metoderna då man inte vet hur man gör en bedömning.

Aktuariska riskbedömningar

De kliniska bedömningarna ersattes sedan av s.k. aktuariska riskbedömningar som bygger på enkla kontrollerbara sakförhållanden som är relevanta för prediktion av våld som till exempel: kön (män större risk), ålder (yngre högre risk), tidigare kriminalitet och missbruk. Säkerhet och kontrollerbarhet ökade men riskbedömningarna blev kliniskt meningslösa därför att de inte kunde användas för att styra riskhanteringsarbetet på individnivå.

I mitten av 1980-talet publicerades en kunskapsöversikt (Monahan, 1984) inom riskbedömningsområdet. Artikeln har setts som starten på den andra generationens riskbedömningar (Strand, 2006). Den efterfrågade bland annat studier som fokuserar på aktuariska bedömningstekniker och som inkluderar kliniska aspekter, studier med utgångspunkt i olika populationer samt studier som tittar på andra prediktiva faktorer än tidigare, exempelvis situationella faktorer. Jämfört med tidigare studier var den forskning som sedan följde metodologiskt sett bättre, vilket gjorde att våldsprediktionerna blev mer träffsäkra (Strand, 2006).

Utgångspunkten vid aktuariska bedömningar är en värdering av ett antal empiriskt framtagna riskfaktorer (Hart, 1998). Detta kan jämföras med de ostrukturerade kliniska bedömningarna som bygger på bedömarens kliniska kunskaper och yrkeserfarenheter. Trots den förbättrade träffsäkerheten har kritik framförts rörande det aktuariska sättet att predicera våld. En av de aspekter som kritiserats (Hart, 1998:124) är att de riskfaktorer som vanligtvis inkluderas i de aktuariska bedömningarna är få och desamma oberoende av individ och kontext (exempelvis riskfaktorn tidigare kriminell belastning). Detta betyder att faktorer som är av vikt i ett specifikt fall men inte i ett annat förbises. Vidare är faktorerna relativt stabila individfaktorer, vilket gör att användningen av bedömningarna begränsas: *"Hur ska man ingripa om en person har förhöjd risk pga. att denne är man? (vår översättning)"* (Hart, 1998:124). Det finns även en risk att bedömaren antingen bygger sina beslut i en alltför hög alternativt låg grad, på de aktuariska faktorerna, som ett resultat av att instrumentens struktur lämnar ett litet utrymme för professionella slutsatser. Ett exempel på en i huvudsak aktuarisk modell är VRAG, the Violence Risk Appraisal Guide (Harris m.fl., 1993), som samtidigt kan ses som en länk till nästa generation av riskbedömningar genom att inkludera en icke-aktuarisk klinisk variabel, psykopati, i den samlade riskbedömningen.

Strukturerade professionella riskbedömningar

Den tredje generationens riskbedömningar är de strukturerade professionella. Syftet med dessa är att de ska fungera våldspreventivt genom att riskbedömningen leder till en planering av lämpliga skyddsåtgärder (Belfrage, 2008a). De faktorer som tas i beaktande är framför allt dynamiska faktorer och sådana faktorer som är av vikt för det specifika fallet (Belfrage, 2008a). Här finns alltså en individ- och situationsanpassning. I jämförelse med den aktuariska metoden är den strukturerade professionella metoden mer flexibel. Ett exempel på detta är att den sammanlagda bedömningen av risken inte görs på matematisk väg (Belfrage, 2008a). Den är samtidigt mer strikt än den ostrukturerade kliniska metoden i den mening att det finns vägledning om vilka faktorer som bör inkluderas samt hur dessa ska bedömas. I samband med att dynamiska faktorer fått ett allt större utrymme vid

bedömning av risk har begreppet farlighet, vilket tidigare vanligen användes i samband med bedömningar av upprepat våld (våldsprediktion), ersatts av begreppet risk. Dagens bedömningar har inte för avsikt att avgöra huruvida en person är ”farlig” eller ”ofarlig” (Belfrage, 2004). Istället bedöms sannolikheten för återfall, utifrån de specifika förutsättningar som föreligger, vilket gör att begreppet ”risk” lämpar sig bättre för att beskriva det som bedöms (Belfrage, 2004). Exempel på förutsättningar som kan variera från fall till fall och som man vid de strukturerade bedömningarna tar hänsyn till är vilka riskhanteringsstrategier som rekommenderats (se exempelvis Belfrage m.fl., 2012).

Polisens bedömningar och aktuella verktyg

Trots omfattande forskning om riskbedömning generellt, och att användandet av verktyg som stöd för strukturerad bedömning inom polisen ökar i Sverige och internationellt, är forskning om hur verktyg fungerar inom just polisverksamhet begränsad och flera av de verktyg som används är endast i viss mån validerade i polisens vardagsarbete.

I tabellen nedan redovisas kunskapsläget idag.³ Sammanfattningen bygger på studier där polisanställda genomfört bedömningar med något av verktygen SARA:SV, SAM, PATRIARK, Skånemodellen eller Check-10(+). Översikten innehåller uppgifter om verktygens syften, användarkvalifikationer och i vilken utsträckning verktygen har utvärderats internationellt och nationellt (med poliser som användare), och om studierna är oberoende eller beroende.⁴

- 3 Vi reserverar oss för att genomgången av litteratur inte är komplett. Det kan finnas studier av verktygen som inte ingår i översikten av olika anledningar: Studier som inte är publicerade vid söktillfället; studier som inte identifierats via databassökningen; studier som är publicerade på annat språk än svenska eller engelska; konferensbidrag och liknande.
- 4 Som beroende räknas en studie som genomförts av någon av dem som står som utvecklare av verktyget eller som översatt verktyget. Denna indelning av studier som oberoende och beroende är hämtad från Singh m.fl. (2013). Indelningen redovisas eftersom Singh m.fl. fann en betydande skillnad i resultat mellan oberoende och beroende studier.

Tabell 1. Kunskapsläget för verktyg för polisiär bedömning av risk.

Verktyg	Skånemodellen
Utvecklare	Polismyndigheten i Skåne.
Typ av risk	Generell.
Faktorer	Öppen struktur med rubriker.
Beskrivning	Utvecklades inom Polismyndigheten i Skåne för att strukturera och likrikta utseendet och innehållet för strukturerade riskbedömningar på individnivå. Används även som underlag vid planering av stöd- och skyddsåtgärder. Inga användarkvalifikationer specificeras.
Studerats i Sverige?	Ja. 1 studie (oberoende): Mellgren m.fl., 2012.
Studerats internationellt?	Nej.
Empirisk grund	Innehållet i modellen bygger på faktorer som förekommer i bl.a. SARA:SV, PATRIARK och SAM.
Interbedömar-reliabilitet	Ja. Hög samstämmighet för global bedömning och åtgärdsnivå. Låg samstämmighet för individuella riskfaktorer (kendalls tau-b).
Prediktiv validitet	Ja. Marginell precision. AUC = 0,63 – 0,66. Utvärderingen bygger på 156 bedömningar och studerar prediktiv validitet (ROC-analys), sensitivitet, specificitet, positivt prediktivt värde (PPV) och negativt prediktivt värde (NPV).
Övrigt	Studerad i begränsad utsträckning.
Verktyg	PATRIARK
Utvecklare	Belfrage, 2005; Kropp m.fl., 2013.
Typ av risk	Hedersvåld.
Faktorer	Statiska och dynamiska riskfaktorer + sårbarhetsfaktorer.
Beskrivning	Strukturerad checklista för bedömning av risk för hedersrelaterat våld och vid planering av stöd- och skyddsåtgärder. Verktöget kan användas av ex. polis, socialtjänst, psykiatri och kriminalvård. Användare ska genomgå utbildning.
Studerats i Sverige?	Ja. 2 studier (varav 1 oberoende): Belfrage m.fl., 2012; Brottsförebyggande rådet, 2012.
Studerats internationellt?	Nej.
Empirisk grund	Verktöget har sin grund i ett flertal områden; riskbedömning, riskhantering och hedersrelaterat våld. Ingående riskfaktorer är delvis hämtade från vetenskaplig litteratur om riskfaktorer för våld generellt (HCR-20), riskfaktorer för stalkning (SAM) samt våld i nära relation (SARA:SV). Sårbarhetsfaktorerna liknar dem i SARA:SV. Kommentarer från experter på området har även haft betydelse i utvecklingen av verktöget.
Interbedömar-reliabilitet	Nej.
Prediktiv validitet	Nej.

Verktyg	PATRIARK
Övrigt	Brå (2012). Totalt 117 ärende, 40 bedömda med PATRIARK i 8 polismyndigheter. Studerar hur verktyget används. Belfrage m.fl. (2012) beskriver utvecklingen av PATRIARK och verktyget testas empiriskt. Bygger på ett urval av 56 ärenden vid en polismyndighet. Majoriteten av brottsoffren var fruar/före detta fruar eller döttrar (78%) och i samtliga ärenden utom ett var gärningspersonerna män. Bortfallet för riskfaktorerna varierade mellan 0 och 62,5% och för sårbarhetsfaktorerna mellan 8,9 och 55,4%. Medelvärde för förekomsten av riskfaktorer varierade mellan 1,04 och 1,87 (kodning 0-2) och för sårbarhetsfaktorerna var medelvärdet 0,84. Positivt signifikant samband mellan sex av faktorerna och den globala riskbedömningen. Det låga antalet korrelerande faktorer antar författarna beror på den generellt höga förekomsten av risk- och sårbarhetsfaktorer i gruppen (restriction of range). Den akuta risken för våld bedömdes vara låg i 25% av ärendena, medel i 32% av ärendena och hög i 41% av ärendena. Risken för allvarligt/dödligt våld bedömdes vara låg i 52% av ärendena, medel i 31% av ärendena och hög i 17%. I studien ingick inte någon uppföljning av de skyddsåtgärder som implementerats eller vilka ärenden som ledde till upprepad utsatthet. PATRIARK har genomgått revideringar sedan studien genomfördes (för svensk rapport se Belfrage & Strand, 2010).

Verktyg	Stalking Assessment Management / Stalking Assessment Management: Screening Version (SAM/SAM:SV)
Utvecklare	Kropp & Hart, 2003a; 2003b; Kropp m.fl., 2008b.
Typ av risk	Stalkning.
Faktorer	Dynamiska och statiska riskfaktorer + sårbarhetsfaktorer.
Beskrivning	Strukturerad checklista för bedömning av risk för stalkning. Används även som underlag vid planering av stöd- och skyddsåtgärder. Verktyget har utvecklats i Kanada och anpassats efter svenska förhållanden.
Studerats i Sverige?	Ja. 1 studie ⁵ (ej oberoende): Belfrage & Strand, 2009.
Studerats internationellt?	Nej.
Empirisk grund	Faktorerna i SAM är framtagna utifrån genomgång av forskning och litteratur rörande stalkning.
Interbedömar-reliabilitet	Nej.
Prediktiv validitet	Nej.
Övrigt	Belfrage & Strand (2009) undersöker hur verktyget SAM fungerar att använda vid polisiära bedömningar av risk för upprepad stalkning. Även verktygets validitet studeras. Bygger på ett urval av 153 SAM-bedömningar från 2 polismyndigheter. Bedömningarna genomfördes av 41 poliser. Internt bortfall för riskfaktorer; 1-16% och för sårbarhetsfaktorer; 1-4%. I medeltal förelåg det 17 faktorer (kodning ja och delvis) per ärende. Sammanlagd bedömd risk: risk för stalkning (låg 9%; medel 31%; hög 59%), våld (låg 44%; medel 44%; hög 12%) och allvarligt/dödligt våld (låg 82%; medel 16%; hög 2%). Medelantalet föreliggande faktorer rörande; olika typer av stalkningsbeteende var 11,84 (kodning 0-2); riskfaktorer 11,65 och sårbarhetsfaktorer 4,50. 8 av 10 stalkningsbeteenden korrelerade med den summerade risken för stalkning respektive våld, 5 av 10 korrelerade med risken för allvarligt/dödligt våld. 8 av 10 riskfaktorer korrelerade med den summerade risken för stalkning, 9 av 10 korrelerade med både risken för våld och allvarligt/dödligt våld. 7 av 10 sårbarhetsfaktorer korrelerade med den summerade risken för stalkning respektive allvarligt/dödligt våld. Samtliga 10 korrelerade med risken för våld. I studien redovisas inte någon uppföljning av de skyddsåtgärder som implementerats eller vilka ärenden som ledde till upprepad utsatthet. (För svensk rapport se Belfrage & Strand (2007)). Rapportens innehåll är mer omfattande än artikelns, exempelvis redovisas vilka skyddsåtgärder som polisen initierade.

- 5 I en svensk-australiensk studie ingick bl.a. 52 ärenden som bedömts av poliser med hjälp av verktyget SAM (Strand & McEwan, 2011). Studien ingår emellertid inte i föreliggande översikt, eftersom syftet med studien inte var att undersöka hur SAM fungerar.

2. Riskbedömningens teoretiska och praktiska utgångspunkter

Verktyg	Check-10(+)
Utvecklare	Belfrage, 2008b.
Typ av risk	Generellt våld.
Faktorer	Dynamiska och statiska riskfaktorer + sårbarhetsfaktorer.
Beskrivning	Strukturerad checklista för polisär bedömning vid konkreta gripanden, förhållssituationer och vid mer omfattande analysverksamhet. Används som underlag vid planering av stöd- och skyddsåtgärder.
Studerats i Sverige?	Ja. 2 studier (båda oberoende): Mellgren m.fl., 2012; 2014b.
Studerats internationellt?	Nej.
Empirisk grund	Check-10(+) bygger på faktorer som också finns i bl.a. HCR-20, B-SAFER, ODARA, PATRIARK, RSVP, SAM, SARA.
Interbedömarreliabilitet	Nej.
Prediktiv validitet	Nej.
Övrigt	Check-10(+) har studerats i begränsad utsträckning. Det saknas uppgifter om prediktiv validitet och interbedömarreliabilitet.

Fotnoter 678910112

Verktyg	Spousal Assault Risk Assessment: Short Version (SARA:SV) ⁶
Utvecklare	Kropp m.fl., 2005; 2010.
Typ av risk	Våld i nära relation.
Faktorer	Aktuariska och dynamiska riskfaktorer + sårbarhetsfaktorer.
Beskrivning	Strukturerat verktyg för bedömning av risk för våld i nära relation. SARA:SV är en kortversion utvecklad på basis av verktyget SARA och anpassad till polisverksamhet.
Studerats i Sverige?	Ja. 6 studier ⁷ (varav 3 oberoende): Belfrage och Strand, 2008, 2012; Storey m.fl., 2014; Storey och Strand, 2012a; Strand, 2012; Svalin m.fl., 2014. ⁸
Studerat internationellt?	Ja. 1 studie (ej oberoende): Kropp & Hart, 2004. ⁹
Empirisk grund	SARA:SV är utvecklad på basis av verktyget SARA. Dessutom bygger verktyget på en genomgång av forskning på området och empiriska analyser, bl.a. en pilotstudie med en grupp svenska poliser som bedömre (se Belfrage, 2008c).
Interbedömarreliabilitet	Ja, 1 studie (oberoende) (Svalin m.fl., 2014). Reliabiliteten är hög för den globala bedömningen och åtgärdsnivån men lägre för de enskilda riskfaktorerna. Bygger på 23 parvisa bedömningar. Den procentuella samstämmigheten för den globala bedömningen var god (83-87%) och interbedömarreliabiliteten mätt som Kendalls tau-b var moderat (sannolikhet =,72** ; allvarlighetsgrad =,69**). ¹⁰ Låg samstämmighet för individuella riskfaktorer. Den procentuella överensstämmelsen för de individuella riskfaktorerna respektive de faktorer som rör gärningspersonens psykosociala situation varierade mellan mycket låg till mycket hög (30-74% ¹¹ och 22-74%). ¹² För sårbarhetsfaktorerna var den procentuella överensstämmelsen låg (9-43%) och likaså interbedömarreliabiliteten (-,26ns -,42ns).

6 Den nordamerikanska benämningen för SARA:SV är B-SAFER (the Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk) (Kropp m.fl., 2005; 2010). (Verktygen är i princip identiska). I denna rapport benämns verktyget SARA:SV.

7 I Storey och Strand (2012b) har både SARA:SV och SARA använts. Studien har därför valts bort i översikten, men beskrivs närmare i Svalin m.fl., 2014.

8 För mer detaljerade beskrivningar av studierna i översikten, se Svalin m.fl., 2014.

9 Motsvarande studie beskrivs även i Kropp (2008).

10 * = 0,05, ** = 0,01, *** = 0,001, ns = ej signifikant.

11 Undantaget variabel 4 (aktuell situation).

12 Undantaget variabel 10 (aktuell situation).

Verktyg	Spousal Assault Risk Assessment: Short Version (SARA:SV) ⁶
Prediktiv validitet	<p data-bbox="364 287 1093 329">Ja, 3 studier (varav 1 oberoende): Belfrage & Strand, 2012; Storey m.fl., 2014; Svalin m.fl., 2014.</p> <p data-bbox="364 334 1093 602">Belfrage & Strand (2012) undersöker den prediktiva validiteten i ett urval av 216 bedömningar från en polismyndighet. Bedömningarna genomfördes av 82 poliser. 42% av gärningspersonerna återföll i våld i nära relation mot samma brottsoffer (uppföljning, 28-48 månader). För att studera den prediktiva validiteten fördelades återfallsärendena utifrån summerad riskbedömning (låg, medel, hög) och grupperna jämfördes. Skillnader mellan grupperna för bedömningen rörande allvarligt/dödligt våld var signifikanta. Återfallsnivån var lägre i högriskgruppen och denna grupp hade även prioriterats i fördelningen av interventioner. Det fanns inga signifikanta skillnader mellan grupperna rörande bedömningen för akut risk. Författarnas övergripande tolkning av resultatet är att den höga återfallsnivån i studien och den låga träffsäkerheten (det fanns inget samband mellan summerad riskbedömning och återfall) förmodligen berodde på att åtgärder framförallt initierades i högriskfallen (dvs. lågt antal initierade åtgärder) och att dessa var välfungerande.</p> <p data-bbox="364 607 1093 1030">I Storey m.fl. (2014) undersöktes skyddsåtgärdernas medierande roll för sambandet mellan riskbedömning och återfall i våld i nära relation. Urvalet bygger på 249 riskbedömningar genomförda vid en polismyndighet. 24% återföll i våld i nära relation (uppföljning, 11 månader). Författarna fann 1) ett positivt samband mellan totalpoäng på riskfaktorer och summerad riskbedömning ($r = ,63^{***}$), 2) ett positivt samband mellan totalpoäng på riskfaktorer och summerad riskbedömning (låg, medel, hög) och antal rekommenderade skyddsåtgärder ($r = ,43^{***}$, gäller båda sambanden). Skillnaderna mellan antalet rekommenderade skyddsåtgärder i de olika riskgrupperna (låg, medel, hög) var signifikanta (ANOVA $F(2) = 30,19^{***}$). 8 av 14 skyddsåtgärder korrelerade med totalpoäng på riskfaktorer respektive summerad riskbedömning. Prediktiv validitet (totalpoäng på riskfaktorer och återfall): 1) Korrelation ($r_{pb} = ,29^{***}$), 2) AUC = ,70. Medelvärde för totalpoäng på riskfaktorer var 11,36 för de som återföll, jämfört med 8,27 för de som inte återföll ($t(247) = 4,80^{***}$, Cohen's $d = ,73$). Prediktiv validitet (summerad riskbedömning (låg, medel, hög) och återfall): 1) Korrelation ($r_{pb} = ,25^{***}$), 2) AUC = ,65. Återfall inom varje riskgrupp: låg; 10%, medel; 25%, hög; 45% ($\chi^2(2) = 15,75^{***}$). I jämförelse med lågriskgruppen var oddsratio (OR) för återfall 3,14 för medelriskgruppen och 7,92 för högriskgruppen. Det fanns en interaktionseffekt mellan summerad riskbedömning och antal rekommenderade skyddsåtgärder i relation till utfallet återfall: OR (eB) = ,18*. Men skyddsåtgärderna medierade inte sambandet mellan totalpoäng på riskfaktorerna eller summerad riskbedömning och återfall.</p> <p data-bbox="364 1035 1093 1324">Svalin m.fl. (2014) studerade bl.a. träffsäkerheten i SARA:SV-bedömningar. Studien bygger på ett urval med 320 riskbedömningar som genomförts vid en polismyndighet. Ju högre den bedömda risken var, desto fler risk- och skyddsfaktorer förelåg. De flesta faktorer korrelerade med den sammanfattande riskbedömningen. I 36% av ärendena blev brottsoffret upprepat utsatt för våld i nära relation (uppföljning, 32 månader). ROC-analys genomfördes för att kontrollera hur sammanlagd bedömning,¹³ allvarlighetsgrad, sannolikhet respektive totalpoäng på SARA:SV predicerade återfall i våld i nära relation. Analysen genomfördes för de båda utfallen upprepat utsatthet totalt och upprepat utsatthet enbart för våld. Värdet på AUC varierar mellan 0,48 och 0,59. Sammantaget visar resultaten att verktyget har låg grad av prediktiv validitet och fungerar dåligt för att predicera återfall i brott (dvs. diskriminera mellan grupperna återfall/ej återfall) eftersom antalet korrekta förutsägelser endast är 7 av 50. Effekten av genomförda skyddsåtgärder kunde inte förklara den svaga kopplingen mellan riskbedömning och återfall.</p>

Verktyg	Spousal Assault Risk Assessment: Short Version (SARA:SV) ⁶
Övrigt	<p>Belfrage & Strand (2008) undersöker hur verktyget fungerar att använda vid bedömning av risk i polisiär kontext. Studien bygger på ett urval av 540 bedömningar från två polismyndigheter. 82 poliser genomförde bedömningarna. Internt bortfall för riskfaktorer (aktuell situation och bakgrund) varierade mellan 1 och 21%. Medelvärde per riskfaktor (kodning 0-2): aktuell situation, 0,85 och bakgrund, 0,74. Medelvärde per sårbarhetsfaktor (kodning 0-2): 0,67. 4-7 riskfaktorer (förekomst av faktorer) korrelerade med den sammanfattande risken (kort/långsiktig risk och risk för allvarligt/dödligt våld. Aktuell situation och bakgrund) och 3-4 sårbarhetsfaktorer korrelerade med den sammanfattande risken (kort/långsiktig risk och risk för allvarligt/dödligt våld).</p> <p>Kropp & Hart (2004) beskriver en pilotstudie av SARA:SV. Studien bygger på 50 riskbedömningar som genomfördes av poliser vid sex polisenheter i fem städer i Kanada. Det interna bortfallet för riskfaktorer var lägre än 10%. Förekomsten av riskfaktorer (kodning ja/delvis) varierade mellan 42-78% (aktuell situation) och 32-76% (bakgrund). Medelvärde för totalpoäng på riskfaktorer var 10,14 (aktuell situation) och 10,34 (bakgrund) av maximalt 20. Det fanns ett positivt signifikant samband mellan totalpoäng på riskfaktorer (aktuell situation och bakgrund) och samtliga riskkategorier: kortsiktig risk (korr. ,34 och ,49); långsiktig risk (korr. ,37 och ,54); risk för allvarligt/dödligt våld (korr. ,49 och ,64). Det fanns även ett samband mellan totalpoäng på riskfaktorer (aktuell situation och bakgrund) och antal rekommenderade skyddsåtgärder (korr. ,07 och ,29) och totalpoäng på riskfaktorer (aktuell situation och bakgrund) och anhållande (korr. ,05 och ,27).</p> <p>Storey & Strand (2012a) undersöker hur SARA:SV fungerar att använda vid bedömning av risk för våld i en population med kvinnor misstänkta för våld i nära relation. Jämförelser görs med resultaten i Belfrage och Strand (2008). Bygger på 52 riskbedömningar genomförda vid två polismyndigheter. Internt bortfall för riskfaktorer (aktuell situation och bakgrund) varierade mellan 0-14% och för sårbarhetsfaktorer (aktuell situation) 0-2% och (bakgrund) 40-42%. Medelvärde per riskfaktor (kodning 0-2): aktuell situation, 0,57 och bakgrund, 0,33. Medelvärde per sårbarhetsfaktor (kodning 0-2): aktuell situation, 0,50 och bakgrund, 0,39. 6-7 riskfaktorer respektive 3-4 sårbarhetsfaktorer (förekomst av faktorer) korrelerade med den sammanfattande risken (kort/långsiktig risk och risk för allvarligt/dödligt våld. Aktuell situation och bakgrund). Generellt så ökade inte antalet rekommenderade skyddsåtgärder med högre bedömd risk (gäller för kort/långsiktig risk och risk för allvarligt/dödligt våld), men andelen poliser som rekommenderade fler skyddsåtgärder (än de tre obligatoriska) ökade med högre bedömd risk i alla riskkategorier. Jämfört med motsvarande studie i en population med manliga gärningspersoner (Belfrage & Strand, 2008) hade kvinnorna lägre medelpoäng på den sammanfattande riskbedömningen i de olika risknivåerna (risken på kort och lång sikt) och sambandet mellan summerad riskbedömning och antal rekommenderade skyddsåtgärder var inte signifikant (vilket det var för männen). Författarna diskuterar att skillnaderna kan bero på att verktyget och tillgängliga skyddsåtgärder inte är anpassade efter kvinnliga gärningspersoner och manliga brottsoffer för våld i nära relation. I studien redovisas inte någon uppföljning i upprepad utsatthet och därmed finns det inga resultat rörande prediktiv validitet.</p> <p>Strand (2012) studerar huruvida besöksförbud fungerar brottpreventivt för gärningspersoner misstänkta för våld i nära relation. Studien bygger på ett urval av 124 gärningspersoner misstänkta för våld i nära relation. Bedömningarna genomfördes vid en polismyndighet av sammanlagt 61 poliser. I de ärenden som risken för upprepat våld i nära relation (kort/långsiktig risk) bedömdes som hög beviljades oftare besöksförbud i jämförelse med medel/lågrisk-ärenden.</p>

¹³ Allvarlighetsgrad och sannolikhet är sammanslagna till en skala där det högsta värdet på de två skalorna bildar värdet på den sammanlagda bedömningen.

3. Om utvärderingsuppdraget

Det övergripande målet har varit att besvara frågan om riskanalys leder till minskad upprepad utsatthet för brott samt om verktygen utifrån en helhetsbedömning kan anses fungera väl i svensk polisverksamhet. Ett svar på frågan ges avslutningsvis i denna rapport utifrån en sammanlagd bedömning baserad på resultatet från utvärderingarna av de tre verktygen.

Kriterier

Brottsförebyggande rådet formulerade utifrån en granskning av polisens och socialtjänstens arbete med upprepad utsatthet kriterier för ett ”bra” arbete med riskanalys (Brottsförebyggande rådet, 2010). Enligt dessa kriterier ska riskanalyser:

- ◆ Genomföras i tillräcklig omfattning,
- ◆ av specialiserad personal inom brottsoffer- och person-säkerhetsverksamheten och,
- ◆ det ska finnas en stabil organisation för verksamheten.

En bedömning enligt enbart dessa kriterier ger emellertid endast information om att något görs, inte om vad som görs och hur det görs. *Vad-* och *hur-*frågorna är aspekter som också måste bedömas och som har varit i fokus inom föreliggande utvärderingsprojekt. Douglas och Kropp (2002:623) menar att riskanalys är lyckad om vi kan visa på minskat våld till följd av riskbedömning och åtföljande åtgärder. Ett liknande effektmått uttrycker Rikspolisstyrelsen i sina riktlinjer för polisiära riskanalyser vid våld på individnivå (Rikspolisstyrelsen, 2010b:22). Ett problem med upprepad utsatthet som resultatmått, särskilt när det gäller våld i nära relationer, är att mörkertalet är stort. Uppskattningsvis anmäls exempelvis endast en tredjedel av alla fall av våld i nära relation (Brottsförebyggande rådet, 2001) och enligt en brittisk studie föregås den första anmälda händelsen av i genomsnitt 30 oanmälda händelser (Laycock, 1997). Ett framgångsrikt brottsofferarbete kan även leda till att anmälningsbenägenheten ökar då förtroendet för polisen och stödet från polisen ökar (Brottsförebyggande rådet, 2010).

Att minska upprepad utsatthet för brott kan ändå anses vara det övergripande målet för riskanalys och det är i huvudsak i relation till detta mål som vi har värderat olika aspekter av polisens arbete med riskanalys.

Frågeställningar

Följande frågor diskuteras i rapporten:

- ◆ Vilka är de ärenden som blir föremål för strukturerad bedömning och hur fungerar den initiala bedömningen som sorteringsgrund?
- ◆ Bidrar processen med riskanalys till minskad upprepad utsatthet?
- ◆ Kan riskanalys anses fungera väl i polisverksamhet?

Projektets genomförande och material

För en utförlig genomgång av tillvägagångssätt och de material som ligger till grund för de enskilda utvärderingarna hänvisas till respektive resultatrapport (Mellgren m.fl., 2012; 2014a; 2014b; Svalin m.fl., 2014).

Utvärderingen av Skånemodellen bygger på 156 bedömningar som genomfördes under 2010 och som följdes upp för upprepade brott fram till och med april 2012. För att ta reda på hur den initiala bedömningen fungerar framförallt ur ett användarperspektiv distribuerades en enkät bland anmälningsmottagare och intervjuer genomfördes med de brottsoffersamordnare som genomför bedömningarna.

Utvärderingen av Check-10(+) i Polismyndigheten i Stockholms län bygger på en genomgång av 104 diarieförda bedömningar. Diarieförda bedömningar saknades i tre av åtta polismästardistrikt. Det var inte möjligt att följa upp ärendena för upprepad brottslighet. Personer som genomför bedömningar intervjuades.

Utvärderingen av Check-10(+) i Polismyndigheten i Uppsala län bygger på 98 bedömningar som genomfördes inom Polismyndigheten i Uppsala län under 2011. Materialet följdes upp för upprepad brottslighet fram till och med sista december 2012.

Utvärderingen av SARA:SV inom Polismyndigheten i Uppsala län bygger på totalt 363 riskbedömningar som genomfördes under 2011 och 2012. 43 ärenden sorterades bort då de inte handlade om brott i nära relation mellan nuvarande eller före detta partners utan om exempelvis våld och hot mellan släktingar. Materialet som använts består av 320 ärenden som efter initial bedömning blev föremål för SARA:SV-bedömning av riskanalytiker vid Polismyndigheten i Uppsala län under 2011 och 2012.¹⁴ Samma enkät som distribuerades för att studera den initiala bedömningsprocessen i Polismyndigheten i Skåne distribuerades till anmälningsmottagare i Polismyndigheten i Uppsala län. Varje ärende kontrollerades för uppgifter om upprepad utsatthet. Uppföljningsperioden sträcker sig från mars 2011 till och med oktober 2013, maximalt 32 månader.

Interbedömarreliabiliteten studerades för bedömningar genomförda med Skånemodellen och SARA:SV.

¹⁴ Polismyndigheten inledde sitt arbete med riskanalys i mars 2011. Materialet består därför av bedömningar från mars 2011 till och med december 2012.

Rekommenderade och genomförda stöd- och skyddsåtgärder

De åtgärder som rekommenderas i samband med en bedömning med Skånemodellen studerades. Bedömningar med Check-10(+) och SARA:SV i Polismyndigheten i Uppsala län innehåller uppgifter om rekommenderade åtgärder. För dessa ärenden kontrollerades även ärendeloggar i de fall sådana upprättats. Ärendeloggarna innehåller uppgifter om all kontakt mellan polis och brottsoffer och möjliggör en kontroll av vilka åtgärder som också genomförs. Skillnaderna mellan antalet rekommenderade och genomförda åtgärder är betydande (Svalin m.fl., 2014) och en viktig slutsats är att studier av riskbedömning, upprepad utsatthet och betydelsen av åtgärder, bör studera genomförda åtgärder och inte enbart rekommenderade åtgärder. Detta kräver förbättrad dokumentation så att sådan uppföljning möjliggörs.

4. Beskrivning av verktygen

Utvärderingsprojektet har omfattat två generella och ett specifikt verktyg som används inom svensk polis för att bedöma risken för upprepad utsatthet. En likhet mellan verktygen är att samtliga är managementverktyg snarare än riskverktyg, det vill säga de syftar till att sätta in rätt åtgärder för att förhindra brott och inte främst till att predicera farlighet. Vid våra intervjuer med brottsoffersamordnare som genomför riskbedömningar framkommer exempelvis att Skånemodellen snarare ses som en arbetsprocess, ett sätt att gå till väga vid bedömning av risk, än ett verktyg (Mellgren m.fl., 2012; 2014a). En annan betydelsefull skillnad handlar om just arbetsprocessen. Urvalsprocesserna som ligger till grund för vilka ärenden som bedöms strukturerat med något av verktygen skiljer sig åt mellan myndigheter. Inom Polismyndigheten i Skåne utvecklades en arbetsmodell för initial bedömning av risken för upprepat våld genom en fråga i RAR – Rationell Anmälningsrutin. I samband med att en anmälan tas upp och registreras måste anmälningsmottagaren göra en bedömning och besvara frågan ”*hotbild antas föreligga – åtgärder önskas*”. Bedömningen ska göras baserat på förtroghetskunskap. De ärenden där det bedöms föreligga en risk, eller där anmälningsmottagaren svarat vet ej går vidare för ytterligare en bedömning av någon av de verksamma brottsoffersamordnarna. Efter en andra bedömning går en del ärenden vidare för strukturerad bedömning med Skånemodellen. Denna arbetsmodell, med mindre justeringar, tillämpas även inom Polismyndigheten i Uppsala län.

De verktyg som används idag går under benämningen strukturerat professionella och tillhör den tredje generationens riskbedömningar.

En skillnad mellan de studerade verktygen är att Skånemodellen inte är framtagen utifrån en specifik riskbedömningstradition på det sätt som Check-10(+) och SARA:SV är. Utifrån strukturen i Skånemodellen, förutbestämda rubriker under vilka bedömaren ska fylla i information, kan den kopplas till den strukturerade professionella traditionen. Vidare specificeras underrubriker/frågor som bedömaren rekommenderas att ha i åtanke när den information som finns att tillgå i ärendet ska återges i ett sammanfattande stycke. Ytterligare en aspekt som gör att Skånemodellen kan kopplas till de strukturerade professionella riskbedömningarna är att bedömaren tar hjälp av sina professionella kunskaper och erfarenheter när den samlade bedömningen ska göras. Såväl den framtagna informationen som bedömarens erfarenheter har betydelse för den samlade bedömningen.

Det finns emellertid aspekter av Skånemodellen som gör att metoden inte enbart kan placeras in under den strukturerade professionella

metoden, utan även är influerad av den ostrukturerade kliniska bedömningstraditionen. En sådan aspekt är att det i Skånemodellen finns rekommenderade faktorer att ta hänsyn till vid bedömningen, men inga bestämda faktorer som ska inkluderas. Bedömarna är mycket fria i sina bedömningar, vilket gör att den professionella kunskapen och erfarenheten ges ett större utrymme i jämförelse med de strukturerade professionella bedömningar som görs med Check-10(+) och SARA:SV. I Skånemodellen finns det heller inga instruktioner för hur de olika faktorerna ska bedömas på samma sätt som Check-10(+) och SARA:SV, där det finns instruktioner för när en faktor ska bedömas om den föreligger, delvis föreligger eller inte föreligger (ankarpunkter). Även denna aspekt påverkas därmed av bedömarens kunskap och erfarenhet. De fördelar som diskuterats med de ostrukturerade kliniska bedömningarna är bland annat att situations-specifika faktorer, liksom unika riskfaktorer på individnivå, tillåts ingå i bedömningen i större utsträckning, något som inte fångas in i samma omfattning med dagens strukturerade instrument.

Nedan följer en kort presentation av de olika verktygen och processerna för riskanalys.

Skånemodellen

Inom Polismyndigheten i Skåne används Skånemodellen (läs mer i Mellgren m.fl., 2012; 2014a) för riskanalys vid våld på individnivå. Skånemodellen är utformad med ett antal rubriker under vilka bedömaren ska sortera ut relevant information i det aktuella ärendet och beskriva denna i fritext. Som stöd för bedömaren finns dels en mall med vägledande frågor till vad som bör inkluderas under de olika rubrikerna dels en förteckning med riskfaktorer som är centrala vid olika typer av brott (jmf med SARA:SV, SAM och PATRIARK).

Ärendet klassificeras enligt en femgradig bedömningsskala (se tabell 2). Vanligtvis hanteras de ärenden som bedöms som hotbildsnivå 1-3 inom ramen för den lokala brottsoffersamordningen som då även beslutar om skyddsåtgärder. I de ärenden där det bedöms föreligga en påtagligt (4) eller kraftigt (5) förhöjd hotbild och där det inte anses vara hanterbart inom den ordinarie brottsofferverksamheten kan överlämning ske till den lokala personsäkerhetsenheten som vid behov genomför en fördjupad bedömning.

Tabell 2. Beskrivning av hotbildsnivå.¹⁵ Skånemodellen.

Nivå	Beskrivning ¹⁶
1	Ingen förhöjd hotbild: Bedömningen avser att påvisa att det vid bedömningstillfället inte har identifierats någon hotbild mot skyddspersonen/erna. Avsaknad av identifierad hotbild innebär endast okunskap om en hotbild och indikerar inte nödvändigtvis en verklig avsaknad av hotbild.
2	Något förhöjd hotbild: Bedömningen avser att påvisa att det vid bedömningstillfället förekommer en identifierad hotbild mot skyddspersonen/erna. En något förhöjd hotbild indikerar att kända hot förekommer mot skyddspersonen, men att de inte bedöms så farliga att omedelbara skyddsåtgärder behöver vidtas. Vidare kan hotbilden anses hanterbar inom ramen för polisens ordinarie verksamhet och inga riktade polisiära skyddsåtgärder behöver vidtas.
3	Förhöjd hotbild: Bedömningen avser att påvisa att det vid bedömningstillfället förekommer en identifierad hotbild mot skyddspersonen/erna. En förhöjd hotbild indikerar att kända hot förekommer mot skyddspersonen och bedöms så farliga att skyddsåtgärder behöver vidtas. Hotbilden kan anses hanterbar inom ramen för polisens ordinarie verksamhet och inga riktade polisiära skyddsåtgärder behöver vidtas. Däremot bör externa aktörer uppmärksammas på hotbilden och rekommenderas att de vidtar skyddsåtgärder inom ramen för deras ansvarsområde.
4	Påtagligt förhöjd hotbild: Bedömningen avser att påvisa att det vid bedömningstillfället förekommer en identifierad hotbild mot skyddspersonen/erna. En påtagligt förhöjd hotbild indikerar att kända hot förekommer mot skyddspersonen/erna och bedöms så farliga att skyddsåtgärder behöver vidtas. Hotbilden kan kräva riktade polisiära skyddsåtgärder. Externa aktörer skall uppmärksammas på hotbilden och rekommenderas att vidta skyddsåtgärder inom ramen för deras ansvarsområde. De externa aktörernas vidtagna skyddsåtgärder kan medföra att behovet av polisiära skyddsåtgärder försvinner.
5	Kraftigt förhöjd hotbild: Bedömningen avser att påvisa att det vid bedömningstillfället förekommer en identifierad hotbild mot skyddspersonen/erna. En kraftigt förhöjd hotbild indikerar att kända hot förekommer mot skyddspersonen/erna och bedöms som så farliga att riktade polisiära skyddsåtgärder behöver vidtas. Hotbilden medför att polisiära skyddsåtgärder skall genomföras. Externa aktörer skall uppmärksammas på hotbilden och rekommenderas vidta skyddsåtgärder inom ramen för deras ansvarsområde. De externa aktörernas vidtagna skyddsåtgärder kan medföra att behovet av polisiära skyddsåtgärder stundtals kan försvinna.

Beslut om *fördjupad bedömning* tas av den lokala personsäkerhetsgruppen. I ärenden som hamnar hos den lokala personsäkerhetsenheten genomförs i en del fall en fördjupad bedömning av kriminalunderrättelsetjänsten (KUT). I särskilda fall med extrem hotbild kan ärendet lämnas vidare till personsäkerhetsenheten.

Den personal som arbetar med riskanalys ska ges tillräcklig utbildning för att genomföra bedömning av risk och behov av skyddsåtgärder. De ska även ha god kunskap om det specifika brottsområdet eller kunna förvärva denna kunskap genom kontakter inom myndigheten.

Flera olika funktioner/avdelningar inom myndigheten bör känna till arbetet med riskanalyser, dessa är särskilt; granskare, inre befäl, särskilda utredningsledare (SUL), alla anmälningsupptagare, utredare i jourmiljö, utredare våld, familjevåld, rån och ungdomsbrott, förundersökningsledare, analytiker, personer vid kriminalunderrättelsetjänsten (KUT). Respektive polisområde ska ansvara för att tillräcklig information når de olika aktörer som berörs (Mellgren m.fl., 2012).

¹⁵ Hotbildsnivån i Skånemodellen är jämförbar med risknivån i Check-10(+) och SARA:SV.

¹⁶ Definitioner av hotbildsnivå är hämtade från det utbildningsmaterial som används vid Polismyndigheten i Skåne.

Check-10(+)

Check-10(+) (Belfrage, 2008b) är utformat som ett generellt verktyg för att bedöma risken för våld och används i praktiken i de ärenden där det finns inslag av hot och/eller våld och där inte SARA (SARA:SV) (används vid relationsvåldsärenden), SAM (används vid stalkningsärenden) eller PATRIARK (används för att bedöma risken för hedersrelaterat våld) ska användas. Check-10(+) ska inte ses som ett alternativ till dessa utan snarare som ett komplement. Verktöget tar sin utgångspunkt i en lång rad check-listor och instrument på området (Belfrage, 2008b).¹⁷

Check-10(+) är en strukturerad checklista, utifrån vilken bedömaren ska avgöra huruvida olika faktorer föreligger (ja, delvis eller nej). Checklistan består av tio riskfaktorer. I ärenden där bedömaren behöver ta beslut om brottsoffskydd finns det även fem sårbarhetsfaktorer att inkludera i bedömningen. Tillsammans med en motivering anges risknivå låg, medel eller hög. Användandet av Check-10(+) bör enligt verktygets instruktioner föregås av specifik utbildning, klinisk utbildning. Det anges dock inte som ett krav (Belfrage, 2008b).

Check-10(+) är utformat för att kunna användas i olika faser av polisens arbete. En kartläggning av hur verktyget används inom polismyndigheterna i Stockholms län och Uppsala län visar att verktyget används vid initial bedömning, som ett verktyg för strukturerad riskbedömning och vid fördjupad analys.

Check-10(+) används idag i begränsad omfattning som ett verktyg för *initial bedömning*. Användningen ser även olika ut i de olika polismästardistrikten. En förklaring till detta är att det inte finns några tjänsteföreskrifter som reglerar när Check-10(+) ska användas, varken i termer av omfattning, situation eller typer av brott. Ett försök att öka den initiala användningen har gjorts bland annat i Polismästardistrikt Nacka i Polismyndigheten i Stockholms län genom att införa en obligatorisk fråga i RAR där anmälningsupptagaren ska ange om en initial bedömning har genomförts, alternativt motivera varför detta inte har gjorts.

Som förklaringar till den begränsade användningen i det initiala skedet anges bland annat tidsbrist och att för mycket pappersarbete åläggs den enskilda polisen. Poliser i yttre tjänst beskriver att eftersom ett ingripande bygger på att det finns en hotbild, att en misstänkt grips för att det föreligger risk för upprepat våld eller för att utredningen ska försvåras, så är en initial bedömning redan genomförd.

Det låga användandet beror dock framförallt på att få inom Polismyndigheten i Stockholms län känner till att checklistan överhuvudtaget finns och att det finns svårigheter med att använda den initialt. Flertalet av fak-

¹⁷ B-SAFER, HCR-20, ODARA, PATRIARK, RSVP, SAM, SARA, SARA:SV, SAVRY, START, SVR-20, VBC, VRAG, JSAT, PCL:R, PCL:SV och CAPP.

torerna i checklistan bedöms som svåra att ta ställning till och det finns en rädsla för att göra en felaktig bedömning när informationen är begränsad. Personalen efterfrågar tydligare instruktioner till hur checklistan ska fyllas i, vad de olika faktorerna innebär samt förtydliganden kring hur sammanvägningen till en risknivå ska göras (Mellgren m.fl., 2012).

Huvudsakligen används Check-10(+) som ett verktyg för *strukturerad riskbedömning* i steg 2 (enligt Rikspolisstyrelsens riktlinjer, Rikspolisstyrelsen, 2010b) men hur verktyget används varierar mellan myndigheter. Inom en del polismästardistrikt i Polismyndigheten i Stockholms län är det utredarna som gör de strukturerade bedömningarna och brottsoffer-samordnarna är mottagare och granskare. Bedömningar som genomförs initialt hamnar då i nästa steg hos utredare eller brottsoffer-samordnare som granskar och kompletterar bedömningen. Som en fördel med att bedömningen ligger på utredarfunktionen anges att de har tillgång till mer information, framför allt om gärningspersonen vilket kan bidra till en mer komplett bedömning. I Polismyndigheten i Uppsala län genomförs bedömningen av en mindre grupp brottsoffer-samordnare som även genomför bedömningar med stöd av SARA:SV.

Check-10(+) används även vid *fördjupade analyser*. Check-10(+) används då huvudsakligen som ett stöd eller underlag för analys och inte som en checklista. Till skillnad från när verktyget används initialt och strukturerat ingår det vanligen motiveringar och beskrivningar i de fördjupade analyserna.

SARA:SV

SARA:SV är ett verktyg för att bedöma risken för upprepade brott i nära relation (Kropp m.fl., 2008a). Verktyget består av totalt 15 faktorer. Riskfaktorerna bedöms utifrån två tidsperspektiv; aktuell situation (de närmaste 4 veckorna) och bakgrund, tiden innan dess. Utöver tio riskfaktorer innehåller SARA:SV fem sårbarhetsfaktorer,¹⁸ det vill säga faktorer som rör brottsoffret och dennes situation. Dessa bedöms bara utifrån aktuell situation. Vidare bedöms varje faktor (både risk- och sårbarhetsfaktorer) enligt fyra olika kriterier. Att faktorn: föreligger (ja), möjligen eller i viss utsträckning föreligger (delvis), inte föreligger (nej) eller att det saknas tillräckligt med information för att bedöma om faktorn föreligger (kodas ”-”). När samtliga faktorer är bedömda görs en samlad riskbedömning avseende ”akut risk” och ”risk för mycket allvarligt/dödligt våld”. Bedömningen görs utifrån förutsättningen att

18 Sårbarhetsfaktorerna fanns inte med i ursprungsversionen av SARA:SV, utan har tillkommit i senare versioner av verktyget (Kropp m.fl., 2008a).

inga åtgärder vidtas, enligt nivåerna låg, medel eller hög.¹⁹ Förutom den information som bedömaren samlat in vid bedömningen, är tanken att professionell kunskap och erfarenhet ska användas vid den samlade bedömningen. Det sista steget i bedömningen är att föreslå vilka åtgärder som bör företas i det aktuella ärendet.

Enligt de användarkvalifikationer som specificeras i användarmanualen för SARA:SV (Kropp m.fl., 2008a) bör den som genomför bedömningar med SARA:SV ha vissa specialkunskaper vad gäller personbedömningar. Bedömaren bör även ha ämnesspecifik kunskap om partnervåld. Kunskapen kan ha förvärvats genom antingen arbetslivserfarenhet eller utbildning. Vidare är det önskvärt att bedömningen bygger på information från ett antal olika källor: registerslagningar, förhör/intervju med misstänkt gärningsperson, brottsoffer (målsägande) och vittnen (och/eller närstående). Om den information som finns tillgänglig i ett ärende inte bedöms som tillräcklig (det interna bortfallet är stort), ska SARA:SV inte användas som underlag för bedömning.

19 I Uppsala bedöms *sannolikheten för partnervåld och våldets allvarlighet*, istället för *akut risk* och *risk för mycket allvarligt/dödligt våld*. Ytterligare en skillnad är att Uppsalapolisen använder sig av fem risknivåer vid den samlade bedömningen, istället för tre. Sannolikheten för partnervåld: 1) ringa risk, 2) viss risk, 3) risk, 4) betydande risk, 5) uppenbar risk. Våldets allvarlighet: 1) ingen hotbild, 2) låg hotbild, 3) förhöjd hotbild, 4) hög hotbild, 5) mycket hög hotbild.

5. Resultat

Resultaten från utvärderingarna sammanfattas under sex rubriker: initial bedömning; internt bortfall; sammanlagd bedömning; upprepad utsatthet och prediktiv validitet; interbedömarreliabilitet; stöd- och skyddsåtgärder.

Initial bedömning: Vilka ärenden bedöms och hur upplevs metoden av användarna?

Ett viktigt första steg i processen med riskanalyser och som är avgörande för vilka ärenden som bedöms strukturerat är den initiala riskbedömning som görs av den som först kommer i kontakt med brottsoffret och upprättar anmälan. I detta sammanhang är det viktigt att diskutera vilka faktorer denna initiala bedömning bygger på. I vårt uppdrag har det särskilt ingått att utreda på vilka grunder beslut fattas om att göra en strukturerad bedömning och hur denna arbetsmodell upplevs av anmälningsmottagarna. Detta har studerats i Polismyndigheterna i Skåne och Uppsala län.

I Polismyndigheterna i Skåne (Skånemodellen) och i Uppsala län (SARA:SV och Check-10(+)) tillämpas liknande modeller för riskanalys. Samtliga ärenden inom vissa brottskategorier genomgår initial bedömning vid anmälningsmottagningen och de ärenden där hotbild antas föreligga går vidare för strukturerad bedömning. Anmälningsmottagaren svarar ”ja”, ”nej” eller ”vet ej” på frågan om hotbild antas föreligga.

Av de 170 000 brottsbalksbrott som anmäldes i Skåne under 2011 omfattades cirka 15 000 av de brottskoder som i Skåne blir föremål för myndighetsfrågan. Under 2011 antogs hotbild föreligga i 11 procent av dessa anmälningar. I 12 procent av anmälningarna har frågan besvarats med ”vet ej” och i en majoritet av anmälningarna (77 procent) antas ingen hotbild föreligga.

Enligt Rikspolisstyrelsens inspektionsrapport (2012) besvarade Polismyndigheten i Uppsala län år 2011 RAR-frågan i 21 procent av alla anmälda brottsbalksbrott, vilket motsvarade 7072 ärenden. Anmälningsmottagarna svarade ”nej” på frågan om hotbild bedömdes föreligga i 69 procent av dessa ärenden (4910 ärenden), ”vet ej” i 16 procent av ärendena (1123 ärenden) och ”ja” i 14 procent av ärendena (1039 ärenden).

Vad bygger den initiala bedömningen på och hur upplevs den av anmälningsmottagarna?

En enkätundersökning genomfördes för att få en bild av hur användarna upplever modellen för initial bedömning. Från Polismyndigheten i Skåne

inkom 135 svar (resultaten i sin helhet presenteras i Mellgren m.fl., 2012) och från Polismyndigheten i Uppsala län inkom 41 svar (resultaten i sin helhet presenteras i Mellgren m.fl., 2014b). Tabellerna 3 till 5 nedan redovisar resultaten från båda polismyndigheterna sammanslaget, i procent.

Tabell 3. Upplevelse av initial bedömning. Procent.

	Instämmer helt och fullt	Instämmer delvis	Instämmer inte alls	Antal
Syftet med att bedöma hotbilden redan vid anmälningsupptagning är tydligt kommunicerat inom myndigheten.	16	45	38	175
Jag har fått tillräckligt stöd/utbildning för att på ett kvalificerat och tillförlitligt sätt bedöma om hotbild kan antas föreligga.	11	46	42	175
Jag har tillräcklig erfarenhet av att bedöma hotbilder för att de ska bli korrekta.	17	60	23	174
Det är viktigt ur ett brottsofferperspektiv att tidigt bedöma hotbilden.	90	9	1	174
Jag brukar ta hjälp av mer erfarna kollegor vid bedömningar av hotbilder där jag känner mig osäker.	36	42	22	171
Det är tydligt på vilken grund jag ska bedöma om hotbild kan antas föreligga.	15	51	35	172
När jag gör en bedömning av hotbilden är det framförallt den akuta risken som bedöms.	49	45	6	172
Min arbetstid räcker till för att göra en välinformerad hotbilsbedömning.	18	45	37	170
Jag känner till hur de bedömningar jag har gjort hanteras vidare inom myndigheten.	8	21	71	171

Tabell 4. Informationskällor. Procent.

Typ av information	Används i stor utsträckning	Används i viss utsträckning	Används sällan/aldrig	Antal
Anmälares/målsägandes uppgifter	68	20	12	171
Tidigare erfarenhet av liknande situationer	48	48	4	171
Ytterligare info från RAR, ASP, BR och MR ²⁰	38	47	15	170
Kontaktar brottsoffersamordnare	22	23	55	172

20 RAR; rationell anmälningsrutin, ASP; allmänna spaningsregistret, BR; belastningsregistret, MR; misstankeregistret.

Tabell 5. Brottstyper. Procent.²¹

Är någon brottstyp svårare att bedöma?	Ja	Antal
Våld i nära relation	51	160
Organiserad brottslighet	38	162
Hedersrelaterat våld	41	162
Brott med enskild hotutövare	33	162
Ungdomsrelaterat våld	32	162

Sammantaget är det en liten andel av alla anmälda brott som leder till att det görs en strukturerad bedömning i ärendet. Vi ställde öppna frågor till anmälningsmottagarna där de ombads motivera vad som påverkade den initiala bedömningen. Svaren är för många för att återges enskilt men några gemensamma temata återkommer i svaren.

Vad magkänslan säger påverkar bedömningen, en av de intervjuade förklarar att bedömningen ”vet ej” görs när *”målsägande är osäker och vill inte delta men magkänslan säger något annat”*. Magkänslan är lika närvarande i bedömningen av att det föreligger hotbild som att det inte föreligger någon hotbild. Den initiala bedömningen bygger också på en bedömning av målsägandes trovärdighet och hur kapabel gärningspersonen verkar vara att genomföra hot eller våld. Men faktorer som att parterna inte bor ihop och att brottsoffret har ett socialt nätverk omkring sig påverkar bedömningen att ingen hotbild antas föreligga. I praktiken skulle det då kunna vara så att två ärenden med jämförbar risk för upprepat våld bedöms olika beroende på en bedömning av brottsoffrets egen förmåga till skydd. Ansvar läggs här på brottsoffret och inga åtgärder rekommenderas för att påverka gärningspersonens benägenhet och möjlighet att begå ytterligare brott. Många beskriver att de lyssnar på brottsoffrets rädsla och att detta påverkar bedömningen och många gör hellre bedömningen ”vet ej” när de är osäkra och om uppgifterna är knapphändiga, än bedömningen ”nej”.

Allmänna synpunkter om initial bedömning

Enkäten avslutades med en öppen fråga där vi bad respondenterna lämna allmänna synpunkter på den initiala bedömningen. Några av dessa återges nedan, citaten kommer från anmälningsmottagare i polismyndigheterna i Skåne och i Uppsala län. Citaten illustrerar att det finns ett behov av och en önskan om mer utbildning i hur riskbedömning ska gå till. Vissa känner inte till rutinerna alls medan andra lyfter fram magkänslan som en viktig aspekt av bedömningarna. Personal som tar emot anmälningar vill även känna till mer om hela processen och få återkoppling på vad som händer i ärenden längre fram för att få en bättre förståelse för varför deras bedömning är viktig.

21 Flera brottstyper kunde markeras i svaret på frågan. Uppdelningen i brottstyper följer Skånemodellens indelningar.

”Väldigt beroende av en verbal målsägande och intresserad anmälningsupptagare.”

”Mycket dålig info om vilka parametrar vid hotbild vi skall förhålla oss till och reagera på vid möten med de utsatta. Utbildning krävs av polisen i yttre tjänst.”

”Har för många år sedan varit på utbildning i detta. Framför allt i nära relation. Med det har kommit nya brott t.ex. hedersrelaterat som är svårt att bedöma många gånger. Ny genomgång på tankebanorna hade varit bra.”

”Är ej insatt i rutinerna eller ens medveten om att de finns.”

”Finns inga rutiner vad jag känner till. Litar på min erfarenhet.”

”Grundtanken med riskbedömning är mycket bra. Dock tror jag att vikten av den inte riktigt framgått ut till anmälningsupptagarna och de som tagit det på allvar saknar nog att få återkoppling och få förståelse för att informationen i den ruta man lämnar svar i RAR faktiskt leder till något. Återkoppling i form av bra, korrekt bedömning. Det skulle motivera mer och göra det mer naturligt att tänka ur ett riskbedömande perspektiv under hela ärendets gång och samtidigt bekräftar det om man gjort rätt eller fel.”

”Individuell riskbedömning beroende på tidigare erfarenheter. Finns bra mall.”

”Saknar feedback på det jobb man gör. Rutinerna skulle nog kunna bli både tydligare och bättre om myndigheten går ut med klara ’riktlinjer’.”

”Överarbetat. Många fall i mindre områden där man har bra kontakt med medborgarna har man i regel en bättre information om personerna i fråga utan att man rent administrativt behöver göra en riskbedömning. Har en känsla av att polisen drunknar i en dokumentationshysteri. Skapa en polis som är nära medborgarna som vi skall hjälpa så hade det underlättat mycket.”

”Jag upplever det som att målsägandes rädsla ej tas på allvar av oss. Oftast i relationsärenden. Om gärningsmannen ej anhålls kan han gå hem efter att han släpps av ’oss’. När vi har sådana här ärenden finns oftast ingen brottoffersamordnare i tjänst som kan hjälpa till med råd och stöd till målsägande och oss.”

Övergripande visar citaten att de som genomför initial bedömning efterfrågar tydligare information och kriterier för en bedömning. Återkoppling saknas i stor utsträckning i nuläget och är något som bör förbättras. Ett system som förutsätter att samtlig personal gör en initial bedömning måste också se till att de som berörs har rätt utbildning för uppgiften. Den initiala bedömningen är ett viktigt steg i riskanalysens process och om den inte fungerar är sannolikheten större att inte heller den strukturerade bedömningen i steg två fungerar.

Internt bortfall

En viktig aspekt av riskanalys är hur användningen av verktygen upplevs i praktiken. I vårt uppdrag har det inneburit att titta på vilken kompetens och erfarenhet de har som använder verktyget, hur användarna upplever verktygens struktur, om någon riskfaktor är svårare att bedöma än någon annan, hur riskskalan upplevs samt hur verktygen passar för bedömning vid olika brottstyper.

Sammantaget gäller att användarna har svårigheter att finna den information som behövs för att göra en tillförlitlig bedömning. Detta gäller för samtliga verktyg och tyder på att denna del inte fungerar optimalt i löpande verksamhet, detta bör utredas närmare. Utvärderingarna i projektet redovisar systematiskt höga bortfallstal för enskilda riskfaktorer, dvs. faktorerna har lämnats helt utan bedömning. Detta var både förvånande och väntat. Höga nivåer av bortfall har redovisats i liknande studier (se exempelvis Belfrage, 2008c och Belfrage m.fl., 2012). Samtidigt står det i tydlig kontrast till andra studier där det inte fanns något bortfall eller där bortfallet var mindre än en procent för samtliga faktorer (Belfrage & Strand 2003; Storey m.fl., 2014).²²

Utvärderingarna visar att det genomgående är särskilt svårt att bedöma vissa faktorer. Bortfallet är stort och många gånger bör en bedömning inte genomföras på grund av bristande underlag – då baseras bedömningen på magkänsla och inte på verktyget. Kärnan i problemet tycks vara att de riskfaktorer som bedöms i andra sammanhang inte är möjliga att bedöma inom svensk polis. Dessa riskfaktorer är nästan uteslutande ”psykiatriska” och inte helt lätta att bedöma ens om man har en utbildning i psykiatri. Anledningar till att det är särskilt svårt att bedöma sådana faktorer för polisen är bristande kompetens att bedöma personers psykiska tillstånd (detta ingår inte i utbildningen) samt brist på tillgång till sådan information som eventuellt kan styrka psykiska problem. Resultatet var väntat eftersom denna information är svår att få tillgång till. En sådan bedömning förutsätter också tillräcklig kunskap om psykiska störningar och olika typer av personlighetsavvikelser.

Under intervjuer med användare av Skånemodellen och Check-10(+) framkom att just de personlighetsmässiga faktorerna ofta var svåra både att bedöma och att få information om då dessa sällan fanns tillgängliga via polisens kanaler. En annan tänkbar förklaring till det höga bortfallet är att poliser tvekar inför att skriva att en faktor föreligger när det inte går att styrka fullt ut. Detta nämndes vid flertalet intervjuer som en anledning till varför inte fler genomförde Check-10(+)-bedömningar. Samma mönster återfanns i SARA:SV. Detta innebär i praktiken att bedömningar av risk

²² Studierna (Belfrage & Strand, 2003 och Storey m.fl., 2014) bygger på samma material.

görs utan ett komplett underlag. Detta i sin tur innebär att den träffsäkerhet man haft i de vetenskapliga studierna inte går att uppnå i vardagsarbetet. Förlusten i träffsäkerhet kan vara stor och skillnaden mot om en riskbedömning inte gjorts alls kan vara liten.

Våra data, och annan forskning, tyder på att tidsförloppen vid upprepad utsatthet är korta. Uppenbarligen är straffvärdet för brott mot kontaktförbudet så lågt att åklagarna inte upplever sig ha mandat för omedelbara frihetsberövande åtgärder. Inte heller tycks medvetenheten finnas (varken hos polis eller hos åklagare) om möjligheten att gärningspersonen är psykiskt störd och att upptrappning av hot/våld beror på en förvärring av den psykiska störningen. De psykiatriska tvångslagarna ger stort utrymme för tvångsvis undersökning för utfärdande av vårdintyg av en person där det finns misstanke om psykisk störning – specifikt görs detta enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV) för personer som är anhållna. Vårdintyg enligt LRV, till skillnad mot lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT) förutsätter inte att tvångsvården är oundgängligt nödvändig – tröskeln är alltså lägre för att initiera tvångsvård. En sådan undersökning har dessutom ett värde i sig i risksammanhang – just de faktorer som polisen har svårigheter att bedöma i riskinstrumenten kan en psykiater/rättspsykiater bedöma.

Vi tror att detta förfaringsätt är ovanligt och illustrerar tre problem:

1. Psykiatrin har inte resurser att ta på sig sådana uppdrag och ska dessutom minimera tvång i vården,
2. de relevanta aktörerna inom rättsväsendet (polis/åklagare) saknar utbildning om psykiatri i grundutbildningen och vidareutbildning erbjuds inte och
3. därmed är samverkan mellan aktörerna på basen av en gemensam förståelse av problemen i det närmaste omöjlig.

Sammanlagd bedömning

Den sammanlagda bedömningen (även kallad global bedömning) av risken bygger på en sammanvägning av riskfaktorer. Denna ska i sin tur ligga till grund för vilka åtgärder som rekommenderas. Tröskeln för att gå vidare från den initiala till den strukturerade bedömningen förefaller att ligga högt inom de studerade polismyndigheterna och de flesta ärenden som anmäls blir inte föremål för en strukturerad riskbedömning. Om den initiala bedömningen fungerar väl borde det i de ärenden som blir föremål för bedömning föreligga särskilt hög risk.

De flesta ärenden i materialen bedömdes med skattningsvärde låg till medelhög risk, oavsett verktyg. Sett i relation till att andelen brottsoffer som blir upprepat utsatta i materialen är stor förväntades andelen högrisk-ärenden vara fler.

En tredjedel (31 procent av de ärenden som under 2010 bedömdes med Skånemodellen bedömdes som nivå 1 (ingen hotbild), 36 procent som nivå 2 (något förhöjd hotbild), 19 procent som nivå 3 (förhöjd hotbild), 5 procent som nivå 4 (påtagligt förhöjd hotbild) och ingen som nivå 5 (kraftigt förhöjt hot).

I materialet som inkluderar bedömningar gjorda med SARA:SV bedömdes inga ärenden med den högsta risknivån. Flertalet ärenden bedömdes som viss risk/risk (2 och 3) och som låg hotbild/förhöjd hotbild (2 och 3). Det finns även i detta material en koncentration av bedömningarna till två mellan-kategorier.

Fördelningen ser ungefär likadan ut i materialet som består av bedömningar genomförda med Check-10(+) i Polismyndigheten i Uppsala län. Det vanligaste är att det föreligger viss risk eller risk och låg hotbild eller förhöjd hotbild (2 eller 3). Få ärenden bedöms som ringa risk eller ingen hotbild och antalet ärenden där risken bedöms som betydande och hotbilden som hög är mycket få. De flesta ärenden placerar sig alltså även här i mitten av den skala på vilken risken bedöms. Underlaget för att differentiera åtgärder blir därmed mycket begränsat.

Upprepad utsatthet och prediktiv validitet

Syftet med att använda ett verktyg som utgångspunkt för riskbedömning är att bli bättre på att identifiera högriskärenden där risken för upprepad utsatthet är hög. Detta ska göras genom att samla information om högriskfaktorer och därefter göra en samlad bedömning av risken för upprepat våld. Att bedöma risken är dock inte ett lätt uppdrag, det blir ofta fel. Problemet med riskbedömning beskrivs i appendix med utgångspunkt i exempel utanför polisverksamhet. Men först en redovisning av den upprepade utsattheten i materialen.

Uppföljningen av de ärenden som under 2010 blev föremål för riskanalys med Skånemodellen (Mellgren m.fl., 2012; 2014a) visade att det skedde ytterligare brott av samma gärningsperson mot samma brottsoffer i 38 procent av ärendena. 17 procent utsattes för ytterligare våldshändelser och 21 procent utsattes för övriga typer av brott.

Det var inte möjligt att följa upp de ärenden som bedömdes med Check-10(+) i Polismyndigheten i Stockholms län (Mellgren m.fl., 2012). De upprepade brotten i det material som låg till grund för utvärderingen av Check-10(+) i Polismyndigheten i Uppsala län var få. Upprepad utsatthet förelåg endast i 7 av 98 fall. Jämfört med studier av liknande populationer, det vill säga populationer som genomgått riskbedömning, var andelen som begått ytterligare brott mot samma brottsoffer anmärkningsvärt liten, särskilt om man utgår från att screeningförfarandet har fungerat väl, dvs. att de ärenden som analyserats är mer allvarliga. De ärenden

som bedömdes med Check-10(+) var mycket olika till sin karaktär och gick därför inte att jämföra med exempelvis SARA-bedömda populationer. I så många som en femtedel av fallen var gärningspersonen dessutom okänd och i vissa fall var det förmodligen en slump att just det aktuella brotts-offret utsatts för brott.

I en dryg tredjedel av de ärenden som blev föremål för en bedömning med SARA:SV i Polismyndigheten i Uppsala län (36 procent) förekom upprepad utsatthet för något brott under uppföljningsperioden. Av hela populationen blev var femte (19 procent) upprepat utsatt en andra gång och av hela populationen blev var tionde (12 procent) upprepat utsatt minst tre gånger. Fler än hälften av dem som blev upprepat utsatta en gång blev utsatta minst en gång till. I vart annat fall var alltså de åtgärder som sattes in före och efter det första upprepade brottstillfället inte tillräckliga för att förhindra ytterligare brott. Bland de 63 personer som blev upprepat utsatta två gånger var risken för ytterligare utsatthet hög, 62 procent utsattes en tredje gång. Den som blivit utsatt för ett upprepat brott löper alltså en betydande risk att bli utsatt igen. Enbart vetskapen om att ett brott har skett bör därmed signalera ökad risk. Bland dem som blev upprepat utsatta var det vanligast att bli utsatt för någon typ av våld (38 procent),²³ följt av hot (33 procent),²⁴ överträdelse av kontaktförbud (6 procent) och övrigt (23 procent).²⁵ Vid tillfälle två var det ungefär lika vanligt att bli utsatt för våld (32 procent) men andelen som blev utsatta för hot av olika slag ökade. Fördelningen vid tillfälle tre liknade i stort sett fördelningen vid tillfälle ett med ungefär lika delar våld (32 procent), hot (34 procent) och övriga brott (29 procent).

Tabell 6. Upprepat utsatthet i procent i de olika delstudierna.

Studie	Verktyg	Upprepat utsatthet, totalt	Upprepat utsatthet, endast våld
Mellgren m.fl., 2012	Skånemodellen	39%	17%
	Check-10(+), Stockholm	Uppgift saknas	
Mellgren m.fl., 2014b	Check-10(+), Uppsala	7%	
Svalin m.fl., 2014	SARA:SV	36%	13%

Den prediktiva validiteten för Skånemodellen och för SARA:SV
ROC-analys (som beskrivs i appendix) är en av de metoder som använts inom utvärderingsprojektet för att bedöma verktygens prediktiva validitet. Yttre omständigheter som kan vara svåra att ta hänsyn till försvårar en

23 I kategorin våld ingår följande brottskategorier: misshandel, inkl. grov; våldtäkt, inkl försök till våldtäkt; grov kvinnofridskränkning; mord.

24 I kategorin hot ingår följande brottskategorier: olaga hot; ofredande; olaga förföljelse.

25 I kategorin övrigt ingår följande brottskategorier: olaga inträng; övergrepp i rättssak; ärekränkning; skadegörelse; förskingring.

tolkning av resultaten. Framför allt har de åtgärder som rekommenderas och genomförs i tidigare studier (se exempelvis Belfrage m.fl., 2012) lyfts fram som den viktigaste förklaringen till att sambandet mellan riskfaktorer/riskbedömning och återfall i brott/upprepad utsatthet för brott är svagt. Det är alltså viktigt att ta hänsyn även till åtgärderna när verktygens prediktiva förmåga bedöms då huvudsyftet egentligen inte är att predicera farlighet utan att förhindra brott (vilket görs genom att predicera och bedöma risken samt genomföra åtgärder).

Den prediktiva validiteten (ROC-analys) studerades för Skånemodellen och SARA:SV (och mäts som AUC-värden, se appendix för förklaring). Riktvärden för AUC är mellan 0,6 och 0,7 för marginell precision, mellan 0,7 och 0,8 för modest precision, mellan 0,8 och 0,9 för måttlig precision och över 0,9 betyder att verktygets precision är mycket god (Grann m.fl., 2005). Men inget riskinstrument har i klinisk användning ens under optimala förhållanden uppvisat AUC-värden över 0,8 (Strand m.fl., 1999). Det saknas helt jämförande studier för Skånemodellen och Check-10(+) och för SARA:SV är kunskapsunderlaget begränsat. Tre tidigare studier av SARA i Sverige uppvisar AUC värden mellan 0,49 och 0,65 (Grann & Wedin, 2002), 0,63 (Belfrage m.fl., 2012) och 0,70 (Storey m.fl., 2014 (SARA:SV användes)).

Skånemodellens (risknivå 1-4) prediktiva validitet är låg. Den prediktiva validiteten, mätt som AUC, är 0,63 för generell upprepad utsatthet för brott och för upprepad utsatthet för våldsbrott 0,66. Med hjälp av modellen presterar man alltså något bättre än slumpen. Bedömningen av om detta är acceptabelt måste göras utifrån kostnaderna, mänskliga såväl som ekonomiska och etiska (bl.a. rättssäkerhet). Ur ett brottsofferperspektiv är hög sensitivitet mest önskvärt. I ett sådant scenario sätts åtgärder in i ett stort antal fall, vi missar få men kostnaderna blir höga eftersom många blir föremål för åtgärder som egentligen inte behöver det. I ett scenario med hög specificitet sätts åtgärder in bara i de mest allvarliga fallen – bland de med lägre risk än dessa kommer ett antal personer att begå nya brott, vi missar fler ju högre man lägger risktröskeln för åtgärder. De flesta åtgärderna är negativa i sig själva (begränsningar i vardagslivet både för gärningsperson och brottsoffer, samt resursåtgång). Detta sätter en övre gräns för antalet ärenden i vilka åtgärder vidtas, vinsten (brottsreduktion) måste vara större än kostnaden.

AUC för SARA:SV är marginell både för generell utsatthet och för enbart utsatthet för våld. Tabell 7 redovisar AUC-värden för sammanlagd bedömning, sannolikhet, allvarlighetsgrad och totalpoäng för SARA:SV och för Skånemodellens risknivå.

Tabell 7. AUC-värden för SARA:SV och Skånemodellen.

Riskbedömning/verktyg	Utfall	AUC	95 % CI ²⁶
SARA:SV			
Sammanlagd bedömning ²⁷	Upprepad utsatthet	,57	,50 - ,64
Sannolikhet	Upprepad utsatthet	,57	,50 - ,64
Allvarlighetsgrad	Upprepad utsatthet	,56	,49 - ,63
Totalpoäng	Upprepad utsatthet	,56	,49 - ,63
Sammanlagd bedömning	Endast våld	,55	,44 - ,65
Sannolikhet	Endast våld	,56	,46 - ,64
Allvarlighetsgrad	Endast våld	,48	,39 - ,58
Totalpoäng	Endast våld	,59	,49 - ,69
Skånemodellen			
Risknivå 1-4	Upprepad utsatthet	,63	,54 - ,72
	Endast våld	,66	,55 - ,77

Träffsäkerheten för verktygen skiljer sig lite från det man åstadkommer genom att singla slant, den ligger nära 50 procent. Det är billigare att singla slant än att göra en riskbedömning. Vi använder trots detta inte principen att singla slant inom rättsväsendet därför att vi givetvis inte vidtar brottspreventiva åtgärder med en sådan metod. Det finns ytterligare en möjlighet; träffsäkerheten kanske egentligen är god, dvs. vi klarar att identifiera högriskfallen. Om dessa utsätts för målrationella och effektiva brottspreventiva åtgärder försvinner sambandet mellan bedömd risk och faktiska återfall; vi får AUC-värden som skenbart ligger på slumpnivå. Längre fram i denna text drar vi slutsatsen att detta inte är fallet – träffsäkerheten är faktiskt bara marginell och så är det för de verktyg som vi har undersökt. Men vi välkomnar studier där denna alternativa förklaring till låga AUC-värden studeras särskilt.

Interbedömarreliabilitet

Oavsett inom vilken verksamhet ett verktyg används för att bedöma risk är en grundläggande förutsättning att verktyget fungerar på ett tillförlitligt sätt. Annars kan i förlängningen rättssäkerheten ifrågasättas. Centralt för att kunna bedöma detta är att undersöka reliabiliteten och validiteten. I vårt uppdrag har det särskilt ingått att studera om olika bedömare kommer fram till samma liknande slutsats vid bedömning av samma fall. Interbedömarreliabiliteten studerades för Skånemodellen och SARA:SV.

²⁶ CI = konfidensintervall.

²⁷ Allvarlighetsgrad och sannolikhet är sammanslagna till en skala där det högsta värdet på de två skalorna bildar värdet på den sammanlagda bedömningen.

Risکانالyser ska vara så lite påverkade som möjligt av bedömarens egna värderingar och de ska vara samstämmiga, dvs. bygga på samma information och leda till samma slutsats. Oavsett vem bedömare är och var bedömningen sker ska slutresultatet vara detsamma.

Det är därför viktigt att identifiera de delar i en riskbedömning där tolkningsgemenskapen är lägst för att kunna sätta in åtgärder för att öka samstämmigheten. Ett sätt att undersöka detta är att låta olika bedömare granska samma fall, utföra samma riskbedömning, för att sedan kontrollera samstämmigheten i bedömningarna. En del av den kritik som riktats mot tidiga ostrukturerade kliniska riskbedömningar gäller just den låga graden av samstämmighet. Till skillnad från dessa har moderna riskbedömningsmetoder (t.ex. SARA och HCR-20) i allmänhet god bedömaröverensstämmelse (Kropp & Gibas, 2010).

Samstämmigheten undersöks som två aspekter av interbedömarreliabilitet. Den första aspekten mäter bedömaröverensstämmelsen (hur väl två parvisa variabler överensstämmer).²⁸ Den andra aspekten mäter samstämmighet i absoluta termer med parvis procentuell överensstämmelse (Altman, 1991; Svensson, 2001), det vill säga en beräkning av i hur många fall två bedömare når samma slutsats. Denna andra aspekt ger en viss indikation om huruvida det föreligger bias, alltså om någon bedömare systematiskt bedömer exempelvis risken som högre eller lägre beroende på någon omständighet.

Den procentuella bedömaröverensstämmelsen och interbedömarreliabiliteten studerades för Skånemodellen (för utförligare beskrivning av studiens tillvägagångssätt och resultat, se Mellgren m.fl., 2012) och SARA:SV (för utförligare beskrivning av studiens tillvägagångssätt och resultat, se Svalin m.fl., 2014). Dessa är de första studierna av interbedömarreliabilitet i en svensk kontext med poliser som bedömare. I en tidigare studie av verktyget SAM (Belfrage & Strand, 2009), där validiteten konstaterades vara god, studerades inte interbedömarreliabiliteten men slutsatsen drogs att eftersom användarna fått samma utbildning skulle interbedömarreliabiliteten också vara god. De aktuella studierna utgör därför särskilt viktig kunskap om hur riskbedömning fungerar inom svensk polis.

Resultat i korthet: Skånemodellen

17 olika ärenden bedömdes av två brottsoffersamordnare oberoende av varandra. Till varje ärende hörde dessutom en ursprunglig bedömning som utfördes i samband med att anmälan inkom. De nya bedömningarna (1 och 2) jämfördes dels med varandra, dels med den ursprungliga bedömningen

²⁸ Detta är ett vanligt mått vid studier av interbedömarreliabilitet. Värdet kan variera mellan -1 och +1 där en positiv korrelation med ett värde nära +1 visar på hög samstämmighet och ett värde nära 0 indikerar låg samstämmighet.

(3) för att se hur väl de överensstämde. Resultaten visar i korthet att:

- ◆ Bedömarna gör lika bedömningar när det gäller risknivå och åtgärdsnivå.
- ◆ Bedömarna är oeniga, framför allt när det gäller att bedöma gärningspersonens tillgång till vapen, tidigare brottsbelastning och om målsägande tidigare blivit utsatt för hot och våld av samme gärningsperson.

Resultat i korthet: SARA:SV

Totalt genomfördes 23 parvisa bedömningar med 17 ingående variabler i varje bedömning. Bedömarnas (original och bedömning 2) svar på varje faktor och sammanfattande riskbedömning (sannolikhet och allvarlighetsgrad) jämfördes. Resultaten visar i korthet att:

- ◆ Överensstämmelsen för bedömning av sannolikhet och allvarlighetsgrad är god, dvs. i de flesta fall är bedömarna eniga om den globala bedömningen av risk.
- ◆ Det är stor variation i samstämmighet mellan de individuella riskfaktorerna.
- ◆ Mest samstämmig är man när det gäller att bedöma gärningspersonens hot/avsikt att utöva allvarligt våld. Minst samstämmig är man när det gäller att bedöma om brottsoffrets livssituation är farlig.

Sammanfattade resultat i korthet

Resultaten är snarlika för de båda verktygen, trots deras olikheter:

- ◆ Bedömarna är eniga om slutbedömningen av risk men oeniga om varför de kommer fram till bedömningen, dvs. man bedömer enskilda faktorer olika.

Den globala riskbedömningen baserades således på olika information som sannolikt berodde på att en del förtrogenhetskunskap (och gemensamma värderingar/traditioner) vägdes in i bedömningarna. Liknande förhållanden har belysts gällande andra verktyg (Trujillo & Ross, 2008). De variabler som ingick i verktyget och som bedömningen skulle bygga på, kunde inte ensamma förklara den sammanlagda risknivån som bedömdes föreligga. Detta betyder att andra faktorer än dem som ingår i verktygen vägs in i bedömningen. Vilka dessa är, och hur det påverkar risikanalysens användbarhet, bör studeras vidare.

En förklaring till den låga samstämmigheten kring innehållet i bedömningen som diskuterades i förhållande till Skånemodellen var dess öppna struktur och att den information som inkluderades därför varierade. Resultatet är dock mycket likt för SARA:SV där faktorerna är väldefinierade. Utbildningsbakgrunden varierar för bedömarna inom Polismyn-

digheten i Skåne men är mer lik för de som genomför bedömningar med SARA:SV i Polismyndigheten i Uppsala län. Det finns alltså anledning att tro att samstämmighet inte uppnås enbart genom att bedömarna har liknande utbildning.

- ◆ För att kunna garantera tillförlitligheten och samstämmigheten bör fler studier av interbedömarreliabiliteten genomföras.
- ◆ Grupperna som genomför bedömningar i Polismyndigheterna i Uppsala län och Skåne är små. Skillnaderna mellan bedömare i myndigheter där samtlig personal ska genomföra en strukturerad bedömning kan vara betydligt större. Interbedömarreliabiliteten bör därför studeras även inom polismyndigheter där gruppen bedömare är större än de i Polismyndigheterna i Skåne och i Uppsala län.
- ◆ Skillnaderna är störst för enskilda riskfaktorer och bedömare bör lokalt diskutera definitioner av de enskilda riskfaktorerna och hur de ska bedömas.

Stöd- och skyddsåtgärder

Vi kan ha mycket bra riskbedömningar men om de åtgärder vi vidtar, på basis av riskbedömningar och ekonomiska kalkyler inte har någon effekt, t.ex. en viss brottspreventiv åtgärd som enligt kriminologisk forskning inte fungerar brottspreventivt på en viss grupp av kriminella – då är verksamheten meningslös. När de första moderna riskbedömningsmetoderna lanserades i mitten av 1990-talet fokuserade man uteslutande på riskbedömningen – inte vad som skulle göras utifrån den. I dag är riskbedömningar av detta slag alltid sammankopplade med riskhanteringsåtgärder. Om vi har ambitionen att basera denna typ av verksamhet på vetenskap räcker det inte att utvärdera om riskbedömningarna är tillräckligt bra – vi måste också utvärdera effekten av de åtgärder som styrs av riskbedömningen.

En brist i utvärderingar av riskbedömningsverktyg och hur åtgärder påverkar upprepad utsatthet är att vanligtvis inkluderas endast rekommenderade åtgärder (även om en del av de åtgärder som rekommenderas också genomförs). I utvärderingarna av Check-10(+) (Mellgren m.fl., 2014b) och av SARA:SV (Svalin m.fl., 2014) inkluderas både rekommenderade och genomförda åtgärder.

Som en särskilt intressant utveckling inom forskning kring riskbedömning lyfts SARA:SVs preventiva förmåga fram (Nicholls m.fl., 2013). En svensk studie av SARA:SV (Belfrage m.fl., 2012) fann visst stöd för att åtgärder påverkar sambandet mellan risk och upprepad utsatthet och drog slutsatsen att SARA:SV inte bara predicerar upprepad utsatthet utan även verkar preventivt genom att en riskbedömning görs och via de åtgärder som rekommenderas och delvis även genomförs. Detta samband kunde

inte replikeras i en senare studie av liknande population (Storey m.fl., 2014). Inte heller vi kunde replikera det ursprungliga resultatet i vår utvärdering av SARA:SV. Fler studier bör undersöka åtgärder mer specifikt.

Till skillnad från de antaganden som gjorts i flera tidigare studier av riskbedömning i polisverksamhet visar en jämförelse av de åtgärder som rekommenderas och de som genomförs i de studerade materialen att skillnaden är stor. Endast en liten del av de åtgärder som rekommenderas genomförs också. Exempelvis är skillnaderna i de ärenden som bedömts med SARA:SV störst för kontaktförbud som rekommenderas i 27 procent av ärendena och genomförs (beviljas) i 12 procent av ärendena. Totalt genomfördes 181 av de 355 åtgärder som rekommenderades (52 procent). I de flesta ärenden (61 procent) genomfördes inga åtgärder, i 26 procent genomförs en åtgärd, i 9 procent två åtgärder och i ett fåtal fall genomförs tre eller maxantalet fyra åtgärder (Svalin m.fl., 2014). Det fanns inga skillnader i antalet åtgärder som rekommenderades eller genomfördes för den grupp där det förekom upprepad utsatthet och den grupp där det inte skedde några upprepade brott. Däremot, om vi tittar på fördelningen av åtgärder efter upprepad utsatthet endast för våldsbrott (N=41, 13 procent) finns det signifikanta skillnader i antalet åtgärder som genomförs, med färre genomförda åtgärder i de ärenden där det förekommer upprepad utsatthet (0,3 jämfört med 0,6). Talen är dock små och det genomförs typiskt färre än en åtgärd per ärende.

Möjliga åtgärder

Vilka åtgärder initieras och genomför polisen inom den egna verksamheten? Generellt i studier av denna typ nämns åtgärder som registerslagning, kontakt med åklagare, kompletterande förhör, besöksförbud/kontaktförbud, larmpaket, säkerhetssamtal, förbättrat skalskydd, kontakt med kvinnojour, kontakt med brottsofferjour, kontakt med polis, skyddat boende och skyddade personuppgifter. En högst relevant fråga är hur dessa åtgärder är tänkta att påverka utfallet, det vill säga upprepad utsatthet.

En sammanställning av de åtgärder som nämns i olika studier av riskanalys i svensk polisverksamhet visar att de åtgärder som initieras och genomförs kan delas in i tre kategorier. Den första gäller informations- och stödiriktade åtgärder, den andra gruppen åtgärder är inriktade mot att öka brottsoffrets säkerhetstänkande och skydd och den tredje gruppen av åtgärder är inriktade på gärningspersonen. Sammanställningen bygger på de åtgärder som redovisats i studier av riskbedömning i polisverksamhet med SARA:SV, SAM, PATRIARK och Check-10(+). Majoriteten av åtgärderna kategoriseras som informations- och stödiriktade. Sådana åtgärder måste anses ha liten förmåga att förhindra upprepad utsatthet, utan handlar snarare om att inhämta mer information till riskanalysen, informera brottsoffret om stödjande verksamheter och att erbjuda kontakt med och stöd från polisen.

Tabell 8. Översikt åtgärder.

Information/stöd	Brottsofferinriktade åtgärder	Gärningspersonsriktade åtgärder
Kompletterande förhör	Säkerhetssamtal	Kontaktförbud
Registerslagning	Larmpaket	Konsekvenssamtal
Kontakt åklagare	Skyddat boende	
Kontakt jourhavande polischef	Livvaktsskydd	
Kontaktperson hos polisen	Skyddade personuppgifter	
Kontakt med brottsofferstödande verksamheter	Säkerhetsbesiktning	
SOL-14 anmälan ²⁹		
Målsägandebiträde		

De brottsofferinriktade åtgärdernas funktion är främst att öka brotts-offrets säkerhetstänkande genom exempelvis säkerhetssamtal, att påvisa brister i skalskyddet (bostaden) och att få brottsoffret att känna sig mer trygg genom att initiera larmpaket.

De åtgärder som riktar sig mer direkt mot gärningspersonen är få. Till denna grupp hör kontaktförbud och konsekvenssamtal. I följande avsnitt diskuteras och beskrivs åtgärderna kontaktförbud, säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning, larm samt konsekvenssamtal mer ingående.

Kontaktförbud

Kontaktförbud är tänkt att förhindra gärningspersonens möjlighet att begå ytterligare brott mot samma person. Genom att kontaktförbudet införs blir gärningspersonen meddelad om att ingen kontakt får tas med brottsoffret. Strand (2012) studerade hur väl besöksförbud fungerade för att förhindra återfall i brott bland 214 män som anmäls för partnervåld. Resultaten visade att det inte fanns några statistiskt signifikanta skillnader i återfallsfrekvens mellan dem som fått besöksförbud utfärdat mot sig jämfört med de fall där besöksförbud inte fanns. Besöksförbud som preventiv åtgärd visade sig alltså inte fungera preventivt inom den grupp gärningspersoner som bedömts ha hög risk för återfall (bedömt enligt SARA:SV).

Däremot fungerade besöksförbud bättre för att förebygga upprepad utsatthet och återfall i den grupp som bedömts ha en låg eller moderat risk. Den viktigaste slutsatsen från studien var att "...*Besöksförbud är generellt sett ineffektiva för att hantera risken för utsatthet för våld i nära relation. Fyra av tio kvinnor med besöksförbud blev upprepat utsatta av gärningspersonen*" (vår översättning) (Strand, 2012:264). För att besöksförbud ska vara en effektiv åtgärd krävs det enligt Strand (2012) att åklagare utbildas eftersom de tenderar att bevilja besöksförbud endast i de ärenden där störst risk anses föreligga, just den grupp där besöksförbud alltså inte fungerar optimalt.

²⁹ Anmälan till socialnämnden vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa.

Strand (2012) menar vidare att besöksförbud aldrig är en effektiv åtgärd i sig själv utan måste kombineras med andra åtgärder och följas noga. Vidare kan besöksförbud ha motsatt effekt och istället för att förhindra brott bidra till att brottsoffret upplever falsk trygghet och i och med detta utsätter sig för riskfyllda situationer som annars skulle ha undvikits (se även Hoyle, 2008).

Larm

Larmtelefon ingår precis som besöksförbud/kontaktförbud i de flesta studier som en åtgärd som är till för att skydda offret och som antas bidra till minskad risk för upprepad utsatthet. Samma risk som diskuterats i samband med kontaktförbud, falsk trygghet, gäller för åtgärden larm. Tillgången till larmtelefoner är ofta begränsad och föreslås i de ärenden där högst risk antas föreligga och/eller där offret är mycket rädd. Kunskapen om hur larm fungerar preventivt är begränsad. En mindre utvärdering av hur larmtelefonen ökar brottsoffrets trygghet och hur den fungerar som stöd och skyddsåtgärd genomfördes vid Polismyndigheten i Hallands län (Sjöholm, 2013). Utvärderingen visar att larmtelefon bidragit till ökad trygghet för en övervägande majoritet av de personer som ingick i studien (N=15, dvs. en liten undersökningsgrupp). Larmtelefonen hade även bidragit till ökad handlingsfrihet. Författaren påpekar dock att detta inte nödvändigtvis betyder *faktiskt* ändrade rutinaktiviteter utan även representerar en *känsla* av ökat handlingsutrymme. 40 procent menar att de vistats på andra platser än de tidigare gjort och att de vistats mer utomhus jämfört med före larmtelefonen. Larmtelefonen verkar ha uppfyllt syftet att öka tryggheten och tryggheten har lett till ökat handlingsutrymme. De flesta uppger även att de känner sig säkrare både inomhus och utomhus med larmtelefonen. Utvärderingen innehåller inga uppgifter om upprepad utsatthet. Studien indikerar (med reservation för lågt deltagarantal) att de som får åtgärden larmtelefon utsätter sig för större risker genom att vistas mer utomhus och besöka platser som de tidigare avstått ifrån.

En åtgärd vars målsättning är att öka tryggheten för våldsutsatta kan, om den uppnår sitt mål (ökad trygghet), ha motsatt effekt för målet att förhindra brott. Trygghet är en förutsättning för att man ska vilja röra sig fritt i det offentliga rummet, larm bidrar till denna trygghet, och individen utsätter sig till följd av detta för ökad risk att bli utsatt för brott då larmet i sig inte skyddar personen. Intervjuer med bedömare bidrar till uppfattningen att larm bidrar till falsk trygghet. En bedömare uttrycker sig såhär: "Alla vill ha larm och då tror de att polisen kommer direkt". Detta bör studeras vidare då tillgänglig kunskap är begränsad. Brottsförebyggande rådet fick i regleringsbrevet för år 2014 uppdraget att följa upp hur larm- och skyddspaket fungerar, hur brottsoffret upplever larm- och skyddspaket samt om det finns skillnader mellan olika delar av landet. Uppdraget redovisas under 2015.

Säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning

Säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning är stöd- och skyddsåtgärder som bland annat tillämpas vid Polismyndigheten i Uppsala län med syftet att öka säkerheten i skyddspersonens bostad genom att identifiera eventuella svagheter i skalskyddet och förbättra till exempel lås på fönster och dörrar. Åtgärden syftar även till att utifrån en kartläggning av skyddspersonens rutinaktiviteter öka dennas säkerhetstänkande i vardagliga situationer och ge förslag till vissa förändringar i rörelsemönster och anpassning av vardagsaktiviteter, när de genomförs, var, hur och i vilken omfattning.

Säkerhetssamtal kan genomföras separat och via telefon, men sker vanligtvis i samband med säkerhetsbesiktning vilken genomförs i skyddspersonens bostad. Åtgärden genomförs vanligen av två personer från säkerhetssektionen.

Följande är hämtat ur en beskrivning och analys av resultatet från ett säkerhetssamtal med tillhörande säkerhetsbesiktning av en bostad. Besiktningen inleds med en allmän beskrivning av bostanden.

Bostaden ligger 1½ trappa upp. Vardagsrum med balkong mot gatan. Två sovrum och kök åt gården. På sidan av balkongen sitter ett stuprör på ett avstånd av ca ½ meter. Kan nog användas för att klättra upp om man är tillräckligt vig. Porten är låst dygnet runt. Boende tar sig in med hjälp av elektronisk nyckelbricka. Besökare måste använda porttelefon. Under huset finns ett garage gemensamt för alla boende. Garageporten öppnas med fjärrkontroll så man behöver inte gå ur bilen för att komma in. Från garaget kan man komma in i alla trapphus. Till garaget kan man bara komma med hjälp av nyckelbrickan från egen trappuppgång eller med fjärrkontroll via garageporten.

Lägenheten har en brandvarnare som är placerad centralt i lägenheten, i hallen en bit från ytterdörren. Klädkammaren och badrummet saknar fönster och är en bra tillflyktsplats om ny fönsterkrossning sker.

Den sammanlagda bedömningen är att boendet är tryggt och säkert. Säkerhetsbesiktningen inkluderar även en analys av skyddspersonens vardagsaktiviteter:

Skyddspersonen har inga fasta rutiner förutom att hon brukar se till att hon är hemma till kvällsmaten för att kunna äta med barnen. Skyddspersonen har ingen fast arbetsplats. Kontoret uppsöker hon bara ibland och oregelbundet för att hämta post. Hon lämnar och kommer till bostaden vid varierande tider. Hon använder sällan porten eftersom hon oftast åker bil. Skyddspersonen känner inte och umgås inte med några grannar. I ett av grannhusen bor dock en av barnens vänner, vilket skyddspersonen känner som en trygghet. Skyddspersonen har ett högt säkerhetstänkande. Hon har också ett bra nätverk med vänner där hon får stöd.

Protokollet över besiktningen avslutas med en rekommendation av åtgärder.

Skyddspersonen borde skaffa persienner som förstärkt insyns- och inkast-skydd och bör undvika eller iaktta försiktighet vid användande av tittögar.

Konsekvenssamtal

Konsekvenssamtal är en av de få åtgärder som riktar sig direkt mot gärningspersonen och innebär att polisen besöker denna och diskuterar situationen. Följande beskrivning av konsekvenssamtal som åtgärd är hämtad från Polismyndigheten i Uppsala län, Personsäkerhetssektionen. Ett konsekvenssamtal där gärningspersonen söks upp, i hemmet eller på annan lämplig plats, och där den aktuella situationen samt gärningspersonens beteende diskuteras, föregås av flera överväganden. Vägledande för om ett konsekvenssamtal ska genomföras är att det inte bedöms föreligga en risk att det kan förvärra situationen. Utifrån samtal med utredare, personer som tidigare varit i kontakt med den aktuella personen och nära anhöriga till gärningspersonen planeras genomförandet. I ärenden där det finns misstanke om psykisk sjukdom och det finns kontakt mellan polisen och psykiatrin brukar man undvika att genomföra konsekvenssamtal.

Konsekvenssamtal används oss veterligen endast inom Polismyndigheten i Uppsala län. Bedömare uppger att konsekvenssamtal fungerar särskilt bra i stalkningsärenden där personen inte har en allvarlig psykisk störning. Även i vissa relationsärenden görs bedömningen att det finns stor potential att lyckas. Konsekvenssamtal som åtgärd bör studeras närmare, med vetenskapliga metoder, för att utreda i vilken typ av ärenden åtgärden har förutsättningar att fungera brottspreventivt.

Problem när det gäller utformning av och innehåll i åtgärder

"Det bör åligga den som föreslår en brottspreventiv åtgärd att göra troligt att den, utifrån den kunskap vi har om brottslighetens orsaker och mönster, kan påverka antingen individens brottsbenägenhet eller förekomsten av kriminogena situationer" (Wikström & Torstensson, 1997:13).

För att åtgärder, vare sig de syftar till att förebygga brott eller har andra mål, ska ge de effekter man förväntar sig måste de ta sin utgångspunkt i kunskap. I det här fallet måste man fundera över hur åtgärderna ska förebygga upprepning av våldet och därmed matcha åtgärdernas utformning och innehåll med olika gärningsmannaprofiler. Brottsliga handlingar kan ses som "...ett resultat av den motivation som uppstår i samspillet mellan individuell benägenhet och situation". Den individuella brottsbenägenheten är ett resultat av förmågan till självkontroll, moralbildningen och exponeringen för brottsalstrande situationer. Självkontroll är ett paraplybegrepp som bl.a. omfattar egenskaper som svårigheter att kontrollera impulser och aggressioner eller bristande empatisk förmåga. Moral innebär respekt för

regler och förmåga att känna skuld och skam (Wikström m.fl., 2012).

En möjlig utgångspunkt är att människor är regelstyrda, *både* när det kommer till vanemässiga och till överlagda handlingar. Vanemässigt agerande innebär att personen automatiskt tillämpar inlärd regler för hur man betar sig i olika sammanhang. Överlagda handlingar däremot, är resultat av ett medvetet övervägande där individen reflekterar över sin moraliska uppfattning om ett beteende och väljer aktivt mellan flera handlingsalternativ. *Om* en person uppfattar ett brott som ett rimligt handlingsalternativ, kan han eller hon beroende på omständigheterna bryta mot regeln antingen av vana eller som en följd av ett aktivt val (Wikström, m.fl., 2012).

Mot denna bakgrund, hur kan vi resonera kring de olika åtgärdernas möjligheter att förebygga upprepat våld?

Kontaktförbud kan antagligen fungera för de personer som kan antas ha *låg risk*: en hygglig förmåga till självkontroll och där en upprepning av våldet kan innebära en stor social kostnad för gärningspersonen. För andra har åtgärden antagligen mindre eller kortsiktig effekt. Resonemang har stöd i de resultat som redovisats ovan (Strand, 2012).

Om ett *konsekvenssamtal* ska ge avsedd effekt är det en förutsättning att gärningspersonen förstår att hans/hennes handlingar får (negativa) konsekvenser. Det kräver att han/hon har tillräcklig social kompetens (förstår hur andra tänker och är medveten om de regler som styr det sociala samspelet), och specifikt har utvecklat samvetsfunktioner (kan känna skuld och skam och därmed samvetsångest). Effekten är större om brottet dessutom innebär en kostnad för gärningspersonen.

En slutsats av detta resonemang är att åtgärder som ska riktas mot personer med en hög grad av brottsbenägenhet (bristande självkontroll och moral) måste utformas med ett innehåll som matchar dessa komponenter, genomförs ”i hög dos” och av aktörer med relevant kompetens för detta. De flesta av dessa personer är tillräckligt rationella för att kunna välja handlingar utifrån en kalkyl: vad har jag att vinna på brottet, hur stor är risken för upptäckt och vad blir i så fall förlusten. Detta är en förutsättning för avskräckningseffekter – som i så fall måste vara tydliga: hög upptäcktsrisk och kännbara negativa konsekvenser. Kalkylen störs emellertid av ett antal egenskaper som sådana personer har: kortsiktighet, impulsivitet, lättväckt aggressivitet, förhöjd självkänsla och självöverskattning, obefogad optimism. Inom kärngruppen av livsstilskriminella,³⁰ med höga värden på psykopatiskattningar, är det just dessa egenskaper som konstituerar psykopati-diagnosen (Hare, 1991). Åtgärderna i dessa fall ska därför understryka – få personerna i fråga att förstå trots allt – att upptäcktsrisken är hög och

30 Se Torstensson Levander (2013) för en diskussion om och definition av begreppet livsstilskriminell.

konsekvenserna obehagliga i förhållande till vinsten med brottet.

Den brottspreventiva effekten av en viss stöd- eller kontrollåtgärd är alltså olika för olika individer och grupper av individer. Åtgärder som riktar sig mot ”sanna högriskfall” och ”sanna lågriskfall” bör vara olika och väljas insiktsfullt. Åklagare tenderar att begränsa åtgärden ”kontaktförbud” till högriskfallen, som inte bryr sig om detta. Kontaktförbudet tycks fungera brottspreventivt för lågriskfallen men beviljas inte i samma utsträckning i sådana ärenden. Kontaktförbudet är en av de vanligaste åtgärderna men problemet tycks vara att de oftast beviljas i ärenden där det inte fungerar brottspreventivt (hög risk), och inte i ärenden där den borde fungera (låg risk).

Sammanfattningsvis, åtgärder tillhandahålls, rekommenderas och genomförs med utgångspunkten ”att det är viktigt”, med stöd av allmänna resonemang och en uppfattning om att man gör rätt, men utan vetenskaplig kunskap om vilka åtgärder som fungerar, på vilket sätt och för vilka personer. Forskningen inom detta område är mycket begränsad vilket inte underlättar bedömarens arbete. En av de åtgärder som föreslås av polisen, kontaktförbud, verkar inte fungera för de med högst bedömd risk (Strand, 2012). Att åklagare beviljar besöksförbud till ”fel” grupper är ytterligare en omständighet som försvårar polisens arbete. Dessutom kan kontaktförbud genom att ge en ökad trygghetskänsla hos den utsatta bidra till att denna utsätter sig för risker (Hoyle, 2008). I studien av SARA:SV (Svalin m.fl., 2014) *beviljades* kontaktförbud i ungefär hälften av de ärenden där polisen *rekommenderade* kontaktförbud. Kontaktförbud som åtgärd ingår trots detta som en förebyggande åtgärd som antas påverka sambandet mellan riskfaktorer och återfall i flera studier. En annan åtgärd med liknande problematik är larm.

- ◆ En aspekt som bör studeras ytterligare är hur säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning fungerar i kombination med larmtelefon.

Syftet med säkerhetssamtal och säkerhetsbesiktning (som ofta genomförs ihop) är att utifrån en kartläggning av skyddspersonens rutinaktiviteter öka dennas säkerhetstänkande i vardagliga situationer och ge förslag till vissa förändringar i rörelsemönster. I detta ingår även en anpassning av vardagsaktiviteter, när de genomförs, var, hur och i vilken omfattning. Det finns en risk (utifrån begränsad kunskap om hur åtgärden fungerar) att larmtelefonen motverkar dessa rekommendationer och istället bidrar till att brottsoffret utsätter sig för mer riskfyllda situationer (falsk trygghet). Kunskapen om detta bör öka innan åtgärderna rekommenderas och genomförs tillsammans.

6. Diskussion

Polisen är en av flera aktörer i det *brottsförebyggande* arbetet. En del av detta arbete är att *förhindra återfall* i brott av personer som tidigare begått brott. En del av dessa personer har en betydande riskökning för nya brott.

Åtgärder på individnivå som reducerar återfallsrisken kan avse gärningspersonen eller brottsoffret och innebär, typiskt, att gärningspersonen utsätts för ”negativa” åtgärder och brottsoffret för skyddsåtgärder. I bägge fallen leder det till inskränkningar i personernas vardagliga liv. Om det ska vara meningsfullt kan inte alla gärningspersoner och brottsoffer erbjudas samma ”maximala” åtgärds paket – det blir om inte annat orimligt dyrt. Erbjuds ett standardpaket till alla kommer en del att få otillräckliga och andra alltför ingripande åtgärds paket. Åtgärderna bör planeras och genomföras utifrån en individuell riskbedömning, åtgärderna måste vara målrationella så att återfallen reduceras, och de måste vara rimligt kostnadseffektiva. Framför allt tre problem försvårar denna måluppfyllelse: kunskapsläge; aktörernas roller och samarbete; valet av riskbedömningsmetoder.

Det första problemet avser kunskapsläget, främst med avseende på vilka åtgärder som har effekt på specifika kombinationer av gärningspersoner, brottsoffer och kontextuella faktorer. Avser vi kunskap som erhållits med traditionella (empiriska) vetenskapliga metoder finns det påtagligt lite. Förtroghetskunskap (beprövad erfarenhet) finns givetvis men är alltid mycket osäker, särskilt om kunskapsområdet är politiskt laddat och organisationen (i detta fall polisen) inte har en egen forskningstradition att lita sig mot.

Det andra problemet avser aktörernas roller och samarbetet. I riskhanteringsarbetet är rättssystemet (främst åklagarna), kommunernas socialtjänst och frivården polisens viktigaste samarbetsparter. Hälso- och sjukvård (och särskilt de psykiatriska disciplinerna) har viktiga roller och borde involveras mer. Samarbete förutsätter samsyn i ett antal viktiga avseenden, som måste genomsyra alla aktörers organisationer. I det avseendet finns det stora behov av utbildning inom varje organisation och diskussioner mellan organisationerna.

Det tredje problemet rör valet av riskbedömningsmetoder. Här finns det en stor kunskapsmassa att lita sig mot, men dessa metoder har utvecklats i en annan kontext, främst de psykiatriska disciplinerna och fängelsesystemet (kriminalvården i Sverige). Vårduppdraget är kärnan i psykiatrisk verksamhet och i viss utsträckning inom fängelserna. Detta vårduppdrag genomförs utifrån specifika kunskapsförutsättningar av personal som har adekvat utbildning. Riskbedömningsmetoderna har ”importerats” till

polisverksamheten men är främmande för verksamheten och genomförs av personal utan (i de flesta fall) adekvat utbildning.

Av de verktyg som utvärderats inom det aktuella projektet är det endast implementeringen av SARA:SV som föregåtts av någon studie av hur det faktiskt fungerar inom den aktuella verksamheten (Belfrage & Strand, 2002; 2003). Skånemodellen och Check-10(+) har implementerats utan kunskap om verktygens prediktiva validitet och dess tillämpbarhet inom polisorganisationen. Tillämpbarheten gäller främst vilka faktorer som går att bedöma och vilka det saknas information om. Bortfallet varierar kraftigt för de utvärderingar som genomförts inom föreliggande projekt och de studier som tidigare genomförts. För en stor del av faktorerna är bortfallet så stort att riskbedömningen inte är tillförlitlig. Detta pekar mot att det finns betydande implementeringsproblem som bör hanteras.

I Rikspolisstyrelsens uppföljande inspektion av arbetet med riskanalys lyfts behovet av ett bedömningsverktyg för alla typer av brott fram (Rikspolisstyrelsen, 2014). Ett exempel som nämns är Check-10(+). Enligt inspektionen omfattas endast en fjärdedel av alla misshandelsbrott av något riskbedömningsverktyg och det bör finnas något för att fånga upp de resterande. En relevant fråga är: om det finns tre specifika verktyg, och dessa anses behövas, varför då utforma ett generellt verktyg? Generella verktyg kan inte ta hänsyn till brottspecifika faktorer och borde därför ha än lägre träffsäkerhet än de som är specialiserade mot mekanismerna bakom en viss typ av brott, t.ex. hedersvåldsårenden (PATRIARK). Att då rekommendera Check-10(+) är svårbegripligt, om man tar hänsyn till att kunskapen om hur det fungerar är begränsad. Det finns totalt två studier av Check-10(+). I den ena (Mellgren m.fl., 2012) konstateras att det interna bortfallet är så stort att en utvärdering inte är möjlig, ingen uppföljning av återfall kunde genomföras på grund av att information inte gjordes tillgänglig av myndigheten. Få inom myndigheten kände till att verktyget fanns och bland dem som genomförde bedömningar var syftet oklart. I den andra (Mellgren m.fl., 2014b) genomfördes uppföljning av återfall, vilka var få, den prediktiva validiteten låg och bortfallet stort. Det vi vet om Check-10(+) grundar sig alltså på två studier med olika brister och överlag negativa resultat. En slutsats baserat på detta är att Check-10(+) inte bör rekommenderas som nationellt verktyg innan det validerats.

En potentiell negativ effekt av riskanalys som diskuterades i samband med utvärderingen av Skånemodellen och Check-10(+) var att det skulle kunna användas som ett sätt att rationalisera verksamheten (Mellgren m.fl., 2012). I sådant fall skulle endast ärenden med särskilt hög risk gå vidare från initial bedömning och bli föremål för strukturerad bedömning och åtgärder. Vi diskuterade då att en förutsättning för att detta inte skulle hända var att verksamheten har klart för sig vilka ärenden som ska bedömas som hög risk och hur balansen mellan sensitivitet och specificitet

ska se ut. En modell där fler får åtgärder, och där endast de med mycket låg risk lämnas utan åtgärder, innebär inskränkningar för fler brottsoffer och gärningspersoner (som i många fall kommer visa sig vara onödiga) (hög sensitivitet). En modell där endast de allvarligaste fallen får åtgärder, dvs. verksamheten rationaliseras, innebär istället inskränkningar för färre brottsoffer och gärningspersoner men leder samtidigt till fler fall av upprepad utsatthet eftersom fler som en konsekvens lämnas utan åtgärd (hög specificitet). Allt detta förutsätter att insatta åtgärder har tillräcklig brottspreventiv effekt – och det vet vi inte.

Andelen återfall bland ärenden som bedömts med Skånemodellen och SARA:SV är hög medan andelen återfall bland de ärenden som bedömts med Check-10(+) är låg. De brott som föranledde riskbedömningen med Check-10(+) var i många fall (enligt brottsrubriceringen) allvarliga. Samtidigt var återfallen förvånansvärt få (under tio procent) och det kan tolkas som att brottsligheten trots allt inte är särskilt allvarlig i de ärenden som analyserades. Det kan inte uteslutas att de flesta ärenden som bedöms med Check-10(+) avser ärenden där det inte föreligger förhöjd risk för upprepad utsatthet. I så fall är ju riskanalyser meningslösa – om variationen i återfallsrisk är liten blir de statistiska förutsättningarna för prediktion dåliga. I en studie genomförd av Brottsförebyggande rådet görs bedömningen att förutsättningarna för att förebygga upprepad utsatthet i ärenden med okänd gärningsperson, vilket ofta är fallet i bedömningar med Check-10(+), är begränsad (Brottsförebyggande rådet, 2001).

Sett till individnivån är prediktionsförmågan begränsad för alla metoder, särskilt när det gäller att predicera ovanliga händelser. I Sverige mördas ungefär 17 kvinnor varje år av en nuvarande eller före detta partner (Brottsförebyggande rådet, 2014). Dessa fall utgör endast en liten del av alla anmälda våld i nära-relationsärenden som anmäls. Tidigare har vi fört resonemanget att för att något ska gå att predicera måste det förekomma i minst 20 procent och max 80 procent av ärendena. Annars är det mycket svårt att predicera. Att påstå att de flesta mord under dessa omständigheter kunnat förebyggas om en riskbedömning genomförts vore därför felaktigt. En genomgång av alla mord i nära relation som begicks mellan 1990 och 1999 (164) visar att det finns tydliga faktorer som särskiljer de som mördar en nuvarande eller före detta partner och de som begår övriga mord (Belfrage & Rying, 2004). De som mördade en partner hade högre självmordsfrekvens, en övervägande majoritet av dem hade en psykiatrisk diagnos och en tredjedel dömdes till psykiatrisk vård. Sammanlagt bedömdes att 80 procent av förövarna hade någon form av mer allvarlig psykisk ohälsa.

Av statistiska/matematiska skäl går det inte att bli bättre på att förutse mord i nära relationer. Vi borde kunna bli bättre på att förebygga återfall i relationsvåldsärenden där utfallet inte är så ovanligt som mord. Här finns stort utrymme för förbättring.

Man bör framför allt se över screeningförfarandet då många av de mest allvarliga ärendena inte tycks bli föremål för strukturerad bedömning (under antagandet att det finns fler allvarliga ärenden totalt än de som gått vidare från initial bedömning i de studerade materialen) och vi vet ingenting om de ärenden som inte blir bedömda. Utfallet med avseende på återfall i vår undersökning skulle kunna förklaras med att de åtgärder som vidtagits, baserat på riskbedömningen, har haft en avsevärd brottspreventiv effekt. Beslutet att faktiskt vidta åtgärder har dock ingen koppling till riskbedömningar eller rekommendationer om åtgärder och åtgärder har bara vidtagits i en fjärdedel av ärendena.

Andelen återfall är större bland de ärenden som bedömts med Skåne-modellen och SARA:SV, jämfört med Check-10(+). Detta indikerar att screeningförfarandet fungerar bättre, dvs. att det sker många återfall i ärendegruppen. Samtidigt bedömdes de flesta ärenden som låg till medelhög risk. Det betyder istället att själva bedömningen fungerar sämre eftersom de flesta ärenden där återfall sker bedömts som lågriskärenden. Åtgärdernas brottspreventiva effekt kan rimligtvis inte vara förklaringen till detta.

Baserat på andelen upprepat utsatta i de studerade materialen, kan vi konstatera att det finns potential att förebygga upprepad utsatthet genom att bedöma risken och genomföra akuta och långsiktiga åtgärder. Lyckas man med detta kan mycket lidande undvikas. Vinsterna är störst när det gäller våld i nära relationer som bedöms med SARA:SV och minst i de ärenden som bedömts med Check-10(+). Ur resurssynpunkt bör man fundera på om någon grupp bör prioriteras särskilt på bekostnad av en annan grupp ärenden baserat på de potentiella vinsterna med att förebygga upprepad utsatthet (de som bedöms med Check-10(+) eller de som bedöms med SARA:SV).

Riskbedömning av ett ärende är omgivet av ett antal faktorer som försvårar arbetet och skapar osäkerhet i prediktionen. Exempel på sådana faktorer är, för att nämna några;

- ◆ polisens organisering av arbetet,
- ◆ det begränsade antalet åtgärder som finns att tillgå,
- ◆ resursbrist.

Viktigast, och mest underskattat, är sakförhållandet att;

- ◆ alla ärenden är olika (brottsoffer och gärningspersoner) och de inblandade personerna kommer att reagera olika i olika såväl som i liknande situationer – det är detta bedömarna måste kunna hantera.

För att risikanalys som metod ska fungera måste bedömningens träffsäkerhet vara hög och åtgärdernas preventiva verkan stor. I praktiken är bedömningarna influerade av ”magkänsla”, det som i litteraturen kallas ”kliniska

riskbedömningar”. Det saknas system för systematisk feed-back både för initiala bedömningar och strukturerade bedömningar. Läger man till ett strukturerat riskbedömningsinstrument som man inte vet om man har förutsättningar att använda blir det inte bättre än vi kunnat redovisa därför att implementeringsproblematiken gör att ”program-troheten” förloras (dvs. att bedömningsförutsättningarna är desamma som i de ursprungliga vetenskapliga studierna) och bedömningar som inte är bättre än det man får av slump är det man åstadkommer.

Det finns stort utrymme för breddad och fördjupad forskning kring riskbedömning i polisverksamhet. Sammantaget är den kunskap som finns om hur riskbedömning fungerar internationellt och nationellt inom polisverksamhet motsägelsefull och ger totalt sett bara svagt stöd för SARAs/SARA:SVs prediktiva validitet (för Check-10(+)) och Skånemodellen saknas studier att jämföra med). Förutom att sättet att genomföra studier på skiljer sig åt, som projekt och som studier av löpande verksamhet, varierar resultaten som gäller den prediktiva validiteten och åtgärdernas preventiva effekt. Det saknas dessutom helt kunskap om vissa delar av riskbedömningsprocessen. Exempelvis är interbedömarreliabiliteten okänd i stor utsträckning, även om vi vet en del om hur den ser ut i bedömningsgrupperna i polismyndigheterna i Uppsala län och i Skåne.

7. Slutsatser och rekommendationer

Samtliga verktyg som utvärderats visar låg prediktiv validitet, andelen upprepat utsatta i ärenden bedömda med Skånemodellen och SARA:SV är stor, tillgången till åtgärder är begränsad, åtgärdernas preventiva för-måga är svag och det interna bortfallet är stort. Menar man allvar med att förebygga det upprepade våldet generellt och det upprepade våldet i nära relation i synnerhet borde punktinsatsernas tid vara förbi och det långsiktiga förbättringsarbetet inledas nu.

De sammanlagda erfarenheterna från de olika delstudierna mynnar ut i ett antal rekommendationer för hur arbetet med riskanalys inom svensk polis bör utvecklas och vilken ny kunskap som behövs för detta arbete i form av vidare forskning. Resultaten illustrerar med tydlighet två huvudproblem med arbetet med riskanalys inom svensk polisverksamhet, nämligen:

- ◆ Implementeringsproblem
- ◆ Problem när det gäller utformning av och innehåll i åtgärder

För att komma tillrätta med dessa huvudproblem krävs både kortsiktiga och långsiktiga lösningar som handlar om förändringar inom polisorganisationen och om att tillföra polisen ny kunskap om hur arbetet fungerar.

För att åtgärda det vi kallar implementeringsproblem, dvs. hur verktygen introducerats, och hur arbetet genomförs och utifrån vilka förutsättningar, krävs för det första att man inser och tar på allvar att *bedömning av risk för upprepat våld på individnivå varken är en enkel uppgift för bedömaren eller en uppgift som är resurssnål*. Tvärtom. För att riskbedömning i polisverksamhet ska fungera krävs:

- ◆ Att arbetet prioriteras inom polisorganisationen
- ◆ Att möjliga stöd- och skyddsåtgärder ses över

Rutinerna för i vilka ärenden åtgärder genomförs bör ses över. *Att göra något är inte tillräckligt utan nu måste man göra rätt saker*. Våra utvärderingar visar sammantaget att så inte är fallet, trots att kunskap om riskerna med upprepad utsatthet funnits och att riskanalyser har genomförts under de senaste femton åren. Det ska noteras att sådant arbete (strukturerat och manualstyrt) inte förekommit inom många polismyndigheter.

- ◆ Att de som är satta att utföra bedömningarna erbjuds omfattande utbildning

När det gäller utbildning saknas det oss veterligen i dagsläget utvärdering-

ar av hur utbildningsinsatser fungerar inom svensk polis. Att utbildningsinsatser genomgär omfattande utvärdering av dess innehåll, hur de bidrar till att utveckla bedömarens färdigheter och användarens upplevelse av hur väl utbildningen fyller de behov som finns i verksamheten är därför en nödvändig förutsättning.

Något som bör lyftas fram är att vi i den första av projektets utvärderingar av Skånemodellen (i Polismyndigheten i Skåne) och Check-10(+) (i Polismyndigheten i Stockholms län), identifierade bieffekter. Bedömarens uppfattning är genomgående i alla utvärderingar att arbetet uppskattas av brottsoffer och att brottsofferfrågor i och med införandet av rutiner för riskanalys har fått en mer central och legitim roll inom verksamheten. Ytterligare utveckling av arbetet skulle kunna stärka brottsofferfrågorna och motverka de uppfattningar som lyftes fram av bedömare att det är *"tufft att få gehör för brottsofferfrågor"* och att dessa uppfattas som *"mjuka frågor"*. Problemet handlar enligt en bedömare om att *"unga hårda tuffa poliser tycker inte att det (brottsofferfrågor, författarens anmärkning) är polisiärt"*.

Den nuvarande situationen kan hanteras på ett antal sätt:

Alternativ 1. Vi kan ge upp arbetet med riskbedömning för våld på individnivå och därmed avstår vi från att individualisera åtgärder som reducerar återfall bland gärningspersoner och ökar skyddet för brottsoffren. Dessa styrs i stället formellt, t.ex. utifrån brottens straffvärde. Förutsägbarheten i åtgärdena (en aspekt av rättssäkerhet) blir bättre, kostnaderna blir lägre och återfallen påverkas inte, varken på kort sikt eller i ett längre tidsperspektiv. De generella åtgärdena kan optimeras och nya generella åtgärder introduceras i den ordning som kunskapsläget uppdateras genom forskning. Polisen behöver inte tillföras kompetens utifrån och specifik utbildning behövs inte heller. Men sammantaget visar forskning om riskfaktorer för våld att det finns mätbara individfaktorer som har prediktiv förmåga vad avser framtida brottslighet och att bedömning av risk och åtgärder bör individanpassas. Möjligheten att individanpassa tar man inte vara på enligt detta alternativ.

Alternativ 2. Den nuvarande verksamheten försöker att använda information på individnivå för att välja och dosera brottsförebyggande åtgärder, dvs. arbetet fortsätter på samma sätt som tidigare. Utvärderingens resultat visar att det finns brister i ett sådant arbetssätt. Det borde kunna fungera bättre om man vidtar ett antal åtgärder.

En kritisk faktor är det första steget i riskbedömningen (screening), dvs. procedurerna för att välja ut ett begränsat antal av alla inkommande ärenden, som sedan går vidare till en strukturerad riskbedömning. Det bör vara möjligt att skapa välfungerande screening-rutiner på basen av

redan kända sakförhållanden och befintliga databaser, dvs. aktuariska riskfaktorer som är omedelbart tillgängliga för polisen vid screeningen. Sådana riskfaktorer är ålder, kön, tidigare kriminalitet i allmänhet och våldskriminalitet i synnerhet, offer (närstående och/eller andra), brottsbredd (många olika typer av tidigare brott), vårddomar och indikatorer på missbruk.

I den strukturerade riskbedömningen bör vi kunna uppnå ungefär 70 procents säkerhet i bedömningen genom modifiering av något av de befintliga instrumenten. Om man också i valet av rekommendationer och faktiska åtgärder resonerar i termer av kostnader för felaktiga prediktioner (falska positiva och negativa) och kostnaderna för åtgärderna är det möjligt att simulera effekten av olika ansatser, och därmed välja den strategi som är bäst givet bestämda förutsättningar, t.ex. avvägningen mellan falska positiva och negativa. Hur stor andel av de personer som faktisk återfaller vill man identifiera till priset av att åtgärder vidtas också mot ett antal personer som inte skulle återfalla? Här finns rättssäkerhets- såväl som ekonomiska-resursmässiga överväganden att göra.

Det stora problemet avser implementeringen – och det kan åtgärdas med utbildning – den som genomför riskbedömningar och planerar stöd- och skyddsåtgärder måste ha adekvat utbildning och erfarenhet. De stöd- och skyddsåtgärder som finns tillgängliga måste utvärderas avseende dess preventiva förmåga för olika typer av gärningspersoner och brottsoffer. Utöver detta måste arbetet samordnas med övriga aktörer som då ställs inför samma behov av utbildning av personal, främst åklagare och vid socialtjänsten.

Alternativ 3. Man kan också välja att göra en omstart. Då är man fri att utifrån den kunskap som finns, de fördelar och nackdelar som identifierats med polisens sätt att arbeta med riskbedömning, utforma den kommande verksamheten så att den passar den egna organisationen och fungerar väl i förhållande till samarbetsparterna. Det finns inte många tidigare studier av riskbedömning i polisverksamhet som kan tas till vara i utformningsarbetet – det blir ett pionjärarbete som kräver löpande uppföljning, omfattande utvärdering och utveckling efterhand. Man bör i så fall genomföra förändringar inom en ”lagom stor” och representativ verksamhet vilket bör bli lättare i den nya polisorganisationen. Det kostar mindre och blir det fel är det lättare att åtgärda och anpassa arbetet. Men det är ett mycket stort projekt som man åtar sig, och praktiskt användbara rutiner kommer inte kunna utformas inom en rimlig tidshorisont.

Vidare studier

De verktyg som tillämpas inom svensk polis är baserade på forskning om riskfaktorer för upprepat våld och hur de presterar inom aktuell verksamhet bör utvärderas vetenskapligt. Nedan föreslås i huvudsak två områden

där breddad och fördjupad forskning behövs. Dessa bör genomföras i kombination med löpande uppföljning och utvärdering av verksamheten.

Följa ärenden över tid med fokus på åtgärder

Ärenden bör studeras fördjupat och över tid. De åtgärdsloggar som upprättas för skyddsärenden utgör utmärkt underlag för en sådan studie då de beskriver händelser i ärendet kronologiskt. I tillägg bör brottsoffret, gärningspersonen och handläggare intervjuas för att kartlägga vad det är som utlöser vissa situationer, hur åtgärder mottas, efterlevs och verkar i förhållande till upprepad utsatthet. Vidare bör specifika åtgärders preventiva effekt utvärderas.

Ärenden som inte blir föremål för riskbedömning

En ärendegrupp som vi vet mycket lite om är de fall som aldrig blir föremål för riskbedömning, det externa bortfallet. Detta är intressant ur ett brottsofferperspektiv men sådan information kan även ha betydelse för utformandet av riskbedömningsverktyg samt organisationen och inriktningen på polisens förebyggande arbete. Om de fall som inte blir bedömda vet vi endast att en enskild anmälningsmottagare gjort bedömningen att hotbild ej kan antas föreligga. En uppföljning av återfallsfrekvensen bland de ärenden som inte bedöms strukturerat skulle ge värdefull kunskap om huruvida det är de ärenden som är i störst behov av bedömning och åtgärder som väljs ut genom initial bedömning, dvs. ”rätt ärenden”. En sådan studie bör genomföras snarast och före ett eventuellt nationellt införande av initial bedömning enligt den modell som används inom polismyndigheterna i Uppsala län och i Skåne.

Avslutningsvis, leder risicanalys till minskad upprepad utsatthet för brott och kan verktygen anses fungera väl i svensk polisverksamhet?

Ett kortfattat svar på frågan är: Nej, inte baserat på de utvärderingar som genomförts inom projektet. Kunskapen om vilka ärenden som inte bedöms är begränsad och vi vet inte om ”rätt” ärenden går vidare. Baserat på att flest ärenden bedöms som nivå 2 eller 3 är en rimlig slutsats att många högriskärenden missas (alternativt är bedömningen felaktig och de som bedöms som nivå 2 och 3 borde ha bedömts som högre risk). Bortfallet är ibland så högt att bedömningens validitet måste ifrågasättas, dvs. man mäter inte det man avser att mäta och en bedömning baserad på bristfällig information riskerar att bli felaktig. Detta bekräftas av att träffsäkerheten är låg och andelen upprepat utsatta hög. I tillägg är interbedömarreliabiliteten för många faktorer låg, både för Skånemodellen och för SARA:SV. Genom att studera ett urval av fallbeskrivningar kan vi visa att många faktorer påverkar riskbedömningen, vissa av dem ligger helt utanför polisens kontroll, och uppgiften att genomföra riskbedömningar inom polisverksamhet är svår och måste förstås utifrån dess (begränsade) förutsättningar.

Referenser

- Altman, D. G. (1991). *Practical statistics for medical research*. Florida: Chapman and Hall/CRC.
- Belfrage, H. (2004). Risk- och farlighetsbedömningar. I: Lidberg, L., och N. Wiklund (Red), *Svensk rättspsykiatri. Psykisk störning, brott och påföljd* (s. 387–394). Lund: Studentlitteratur.
- Belfrage, H. (2005). *Patriark. Bedömning av risk för patriarkalt våld med hedern som motiv. Användarmanual*. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Belfrage, H. (2008a). Riskbedömningar och våldsprevention. I: Granhag, P. A., och S. Å. Christianson. (Red.), *Handbok i rättspsykologi* (s. 467–477). Stockholm: Liber.
- Belfrage, H. (2008b). Check-10. *Checklista för polisiär bedömning av risk*.
- Belfrage, H. (2008c). Police-based structured spousal violence risk assessment: The process of developing a police version of the SARA. I: A. C. Baldry, A.C. & F. W. Winkel. (Red.), *Intimate Partner Violence Prevention and Intervention. The Risk Assessment and Management Approach* (s. 33–44). Hauppauge, NY: Nova Science.
- Belfrage, H. och Rying, M. (2004). Characteristics of spousal homicide perpetrators: a study of all cases of spousal homicide in Sweden 1990–1999. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 14(2), 121–133.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2002). *Polisiär bedömning av risk för upprepat partnervåld. Resultat av ett års arbete med strukturerade riskbedömningar enligt SARA i Kalmar, Kronoberg och Blekinge län*. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2003). *Utveckling av ett riskinstrument för polisiär bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:PV). Slutrapport från ett utvecklingsprojekt i Kalmar, Kronoberg och Blekinge län*. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2007). *Polisiära bedömningar och åtgärder vid stalking – ett utvecklingsprojekt i Södertörn och Kalmar län*. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Belfrage, H. och Strand, S. (2008). Structured spousal violence risk assessment: Combining risk factors and victim vulnerability factors. *International Journal of Forensic Mental Health*, 7(1), 39–46.

Belfrage, H. och Strand, S. (2009). Validation of the stalking assessment and management checklist (SAM) in law enforcement: A prospective study of 153 cases of stalking in two Swedish police counties. *International Journal of Police Science and Management*, 11(1), 67–76.

Belfrage, H. och Strand, S. (2010). *Strukturerad bedömning av risker vid hot och trakasserier med hedersrelaterad bakgrund. Ett utvecklingsprojekt i Polismyndigheten Stockholms län om polisiär riskbedömning och riskhantering*. Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.

Belfrage, H. och Strand, S. (2012). Measuring the outcome of structured spousal violence risk assessments using the B-SAFER: Risk in relation to recidivism and intervention. *Behavioral Sciences and the Law*, 30(4), 420–430.

Belfrage, H., Strand, S., Storey, J. E., Gibas, A. L., Kropp, P. R. och Hart, S. D. (2012). Assessment and management of risk for intimate partner violence using the spousal assault risk assessment guide. *Law and Human Behaviour*, 36(1), 60–67.

Brottsförebyggande rådet. (2001). *Upprepad utsatthet för brott – En utgångspunkt för brottsförebyggande verksamhet* (Rapport nr 2001:3). Stockholm: Brå.

Brottsförebyggande rådet. (2010). *Upprepad utsatthet för våld. Polisens och socialtjänstens arbete i nio län* (Rapport nr 2010:19). Stockholm: Brå.

Brottsförebyggande rådet. (2012). *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld* (Rapport nr 2012:1). Stockholm: Brå.

Brottsförebyggande rådet. (2014). *Brott i nära relationer. En nationell kartläggning* (Rapport nr 2014:8). Stockholm: Brå.

Douglas, K. S. och Kropp, P. R. (2002). A prevention-based paradigm for violence risk assessment: Clinical and research applications. *Criminal Justice and Behavior*, 29(5), 617–658.

Doyle, M. och Dolan, M. (2002). Violence risk assessment: Combining actuarial and clinical information to structure clinical judgments for the formulation and management of risk. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 9, 649–657.

Ennis, B. J. och Litwack, T. R. (1974). Psychiatry and the presumption of expertise: Flipping coins in the courtroom. *California Law Review*, 62(3), 693–752.

Grann, M. m.fl. (2005). *Riskbedömningar inom psykiatrin. Kan våld i samhället förutsägas? En systematisk litteraturoversikt* (Rapport nr 175). Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering.

- Grann, M. och Wedin, I. (2002). Risk factors for recidivism among spousal assault and spousal homicide offenders. *Psychology, Crime and Law*, 8(1), 5–23.
- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist* (1st ed.). Toronto: Multi Health Systems.
- Harris, G. T., Rice, M. E. och Quinsey, V. L. (1993). Violent recidivism of mentally disordered offenders: the development of a statistical prediction instrument. *Criminal Justice and Behavior*, 20, 315–335.
- Hart, S. D. (1998). The role of psychopathy in assessing risk for violence: Conceptual and methodological issues. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 121–137.
- Hoyle, C. (2008). Will she be safe? A critical analysis of risk assessment in domestic violence cases. *Children and Youth Services Review*, 30, 323–337.
- Kropp, P. R., Belfrage, H. och Hart, S. D. (2013). Assessment of risk for honour based violence (Patriarch). User manual. Vancouver, B.C: ProActive ReSolutions.
- Kropp, P. R. och Gibas, A. (2010). The spousal assault risk assessment guide (SARA). I: Otto, R. K. och K. S. Douglas (Red), *Handbook of violence risk assessment* (s. 227–250). New York: Routledge.
- Kropp, P. R. och Hart, S. D. (2003a). *Stalking assessment and management (SAM)*. Vancouver: British Columbia Institute Against Family Violence. Svensk översättning av Belfrage, H. (2003). Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Kropp, P. R. och Hart, S. D. (2003b). *Stalking assessment and management (SAM) Screening version*. Vancouver: British Columbia Institute Against Family Violence. Svensk översättning av Belfrage, H. (2003). Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Kropp, P. R. och Hart, S. D. (2004). The development of the brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER): A tool for criminal justice professionals. *Department of Justice, Canada*.
- Kropp, P. R., Hart, S. D. och Belfrage, H. (2005). *Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER): User manual*. Vancouver, Canada: Proactive Resolutions Inc.
- Kropp, P. R., Hart, S. D. och Belfrage, H. (2008a). *Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV) Version 2: Användarmanual*. Sundsvall, Sweden: Rättspsykiatriska regionkliniken, Landstinget Västernorrland.

Kropp, P. R., Hart, S. D. och Belfrage, H. (2010). *Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER), Version 2: User manual*. Vancouver, Canada: Proactive Resolutions Inc.

Kropp, P. R., Hart, S. D. och Lyon, D. R. (2008b). *Guidelines for stalking assessment and management (SAM)*. Vancouver, Canada: ProActive ReSolutions.

Laycock, G. (1997). Våld mot kvinnor i nära relationer. Upprepad viktigmisering– förebyggande strategier. I: Olsson M. (Red.) *Våld mot kvinnor*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Levander, S. (2011). Riskbedömningar i dag och i framtiden – en kritisk granskning. *Best Practice*, 8–19.

Mellgren, C., Svalin, K., Torstensson Levander, M. och Levander, S. (2012). *Risikbedömning i polisverksamhet*. Holmbergs, Malmö.

Mellgren, C., Svalin, K., Torstensson Levander, M. och Levander, S. (2014a). *Skånemodellen. Beskrivning och utvärdering av ett nytt verktyg för polisiär bedömning av risk för upprepat hot och våld på individnivå*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, rapport 2014:4. Stockholm: RPS Tryckeri.

Mellgren, C., Svalin, K., Torstensson Levander, M. och Levander, S. (2014b). *Risikanalyt i polisverksamhet. Utvärdering av risikanalyt för våld på individnivå: Check-10(+)*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, rapport 2014:5. Stockholm: RPS Tryckeri.

Monahan, J. (1984). The prediction of violent behavior: toward a second generation of theory and policy. *American Journal of Psychiatry*, 141, 10–15.

Nicholls, T. L., Pritchard, M. M., Reeves, K. A. och Hilterman, E. (2013). Risk Assessment in Intimate Partner Violence: A Systematic Review of Contemporary Approaches. *Partner Abuse*, 4(1), 76-168.

Rikspolisstyrelsen. (2010a). *Inspektion av polismyndigheternas hantering av rutiner vid bl.a. risikanalyt* (Inspektionsrapport nr 2010:8). Stockholm: RPS Tryckeri.

Rikspolisstyrelsen. (2010b). *Riktlinjer för polisiära risikanalyt vid våld på individnivå*. Stockholm: RPS Tryckeri.

Rikspolisstyrelsen. (2012). *Inspektion av polismyndigheternas hantering av det lokala personsäkerhetsarbetet* (Inspektionsrapport nr 2012:8). Stockholm: RPS Tryckeri.

- Rikspolisstyrelsen. (2014). *Uppföljande inspektion av polismyndigheternas hantering av rutiner vid bl. a. riskanalyser* (Tillsynsrapport 2014:9). Stockholm: RPS Tryckeri.
- Singh, J. P., Grann, M. och Fazel, S. (2013). *Authorship bias in violence risk assessment? A systematic review and meta-analysis*. PLoS ONE 8(9): e72484.
- Sjöholm, A. (2013). *Att inte vilja leva i skuggan av en verklighet. En utvärdering av skyddsåtgärden larmtelefon för brottsoffer* (kandidatuppsats). Institutionen för kriminologi, Malmö högskola.
- Storey, J. E., Gibas, A. L., Reeves, K. A. och Hart, S. D. (2011). Evaluation of a violence risk (threat) assessment training program for police and other criminal justice professionals. *Criminal Justice and Behavior*, 38(6), 554–564.
- Storey, J. E., Kropp, P. R., Hart, S. D., Belfrage, H. och Strand, S. (2014). Management of risk for intimate partner violence by police officers using the brief spousal assault form for the evaluation of risk. *Criminal Justice and Behavior*, 41(2), 256-271.
- Storey, J. E. och Strand, S. (2012a). Assessing violence risk among female IPV perpetrators: An examination of the B-SAFER. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22, 964-980.
- Storey, J. E. och Strand, S. (2012b). The characteristics and violence risk management of women arrested by the police for intimate partner violence. *European Journal of Criminology*, 9(6), 636-651.
- Strand, S. (2006). *Violence risk assessment in male and female mentally disordered offenders – Differences and similarities*. Avhandling för doktors-examen, Mittuniversitetet, Sundsvall, 2006.
- Strand, S. (2012). Using a restraining order as a protective risk management strategy to prevent intimate partner violence. *Police Practice & Research*, 13(3), 254-266.
- Strand, S., Belfrage, H., Fransson, G. och Levander, S. (1999). Clinical and risk management factors in risk prediction of mentally disordered offenders - more important than historical data? - A retrospective study of 40 mentally disordered offenders assessed with the HCR-20 violence risk assessment scheme. *Legal & Criminological Psychology*, 4, 67-76.
- Strand, S. och McEwan, T. E. (2011). Same-gender stalking in Sweden and Australia. *Behavioral Sciences and the Law*, 29(2), 202-219.

Svalin, K., Mellgren, C. och Levander, S. (2014). *Utvärdering av SARA:SV – Uppsalapolisens arbete med riskbedömningar för upprepade brott i nära relationer*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, rapport 2014:6. Stockholm: RPS Tryckeri.

Svensson, E. (2001). Guidelines to statistical evaluation of data from rating scales and questionnaires. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 33, 47–48.

Torstensson Levander, M. (2013). *Kronisk kriminalitet som livsstil*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, rapport 2013:2. Stockholm: RPS Tryckeri.

Trujillo, M. P. och Ross, S. (2008). Police response to domestic violence: Making decisions about risk and risk management. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(4), 454-473.

Wikström, P-O. och Torstensson, M. (1997). *Lokalt brottsförebyggande arbete. Organisation och inriktning*. Rapport från Problemgruppen, Polishögskolan (Solna).

Wikström, P-O., Oberwittler, D., Treiber, K. och Hardy, B. (2012). *Breaking rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime*. Oxford University Press.

Appendix: Vad är prediktiv validitet?

Det är vinter. Tänk dig att du är chef för den frivilliga snöröjningsstyrkan på orten där det snöar varannan dag. Basrisken är alltså 50/50 för att det ska snöa eller inte snöa nästa dag. Om det ska snöa måste du förbereda snöröjningsstyrkan dagen innan. Om inte är de lediga och du slipper betala deras lön. Du får en kostnad utan att något blir gjort om du kallar in styrkan och det sedan inte snöar. Samhället får en kostnad om snön inte röjs undan: folk kommer inte till jobbet, några av de som ändå ger sig ut kör fast eller råkar ut för olyckor.

Du singlar slant innan du fattar beslutet om snöröjningsstyrkan. Du fattar därmed i genomsnitt rätt beslut hälften av dagarna. Det blir två typer av felbeslut som föreligger för vardera 25% av dagarna: Du får betala för snöröjning som inte behövs och samhällskostnader uppstår därför att snön inte röjts.

Hur kan detta bli bättre? Ett sätt är att ta del av väderrapporterna och att diskutera snörisken med en meteorolog. De har rätt 80% av gångerna, dvs. dels rätt av slump (50%), dels rätt därför att de kan predicera väder (ytterligare 30%). Notera att även om meteorologerna har rätt 99% av dagarna är slumpens andel av korrekta prediktioner fortfarande ”bättre” (50% mot meteorologernas 49%) än meteorologernas skicklighet så länge fördelningen mellan dagarna är 50/50.

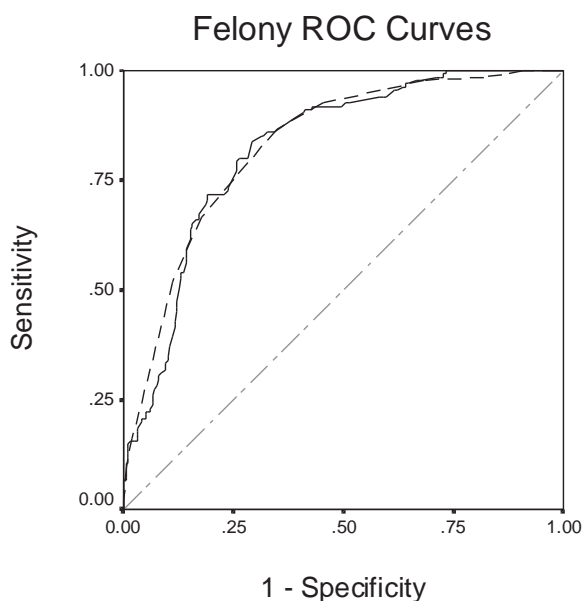
Ett annat sätt att ta beslut är att titta på kostnaderna. Anta att snöröjningen kostar 20 000 och att samhällskostnaden för att inte röja snö är 40 000. Anta att vintern varar 100 dagar. Röjer du varannan dag enligt din singla slant-princip kostar det 1 miljon (50 dagar á 20 000). Röjer du alla dagar kostar det 2 miljoner. Röjer du inte alls kostar det 0 för snöröjningen. Samhällskostnaderna blir enligt dessa förutsättningar 1 miljon (25 dagar á 40 000), 0 miljoner och 2 miljoner. Summorna blir identiska, 2 miljoner.

Tänk efter hur du kan minimera kostnaderna (för snöröjning och samhällskostnader dagar då snö inte har röjts). Experimentera genom att t.ex. öka antalet snöröjningsdagar, antingen enligt slump eller enligt meteorolog-råd som är korrekta tre gånger av fyra. Se vad som händer med kostnaderna. Ändra sedan antalet snö dagar under de 100 dagarna av vintersäsongen, till 10 respektive 90, i stället för 50. Försök koppla ihop detta med hur stor andel av snödagarna som förutsägs korrekt (sensitivitet) och hur stor andel av icke-snödagarna förutsägs korrekt (specifitet).

Det finns metoder för att hjälpa snöröjningschefen att fatta rätt beslut som också minimerar kostnaderna. Man måste i alla sammanhang där en riskbedömning ska göras också titta på ”pay-off-matrix”, dvs. vad det

kostar att göra fel. Missar man en cancerdiagnos är kostnaden mycket stor. Är man överdrivet försiktig och skickar alla med minsta avvikelse till ytterligare utredning blir kostnaden för detta också stor men man väljer att ha marginalerna åt det hållet. Man vill inte missa en enda ”riktig” cancer (mycket hög sensitivitet, man vill minimera antalet ”falska negativa”) och accepterar att många personer utreds vidare i onödan (låg specificitet, man accepterar många falska positiva, och de kostnader/obehag det medför).

Problemet kan beskrivas i diagramform – en ROC-kurva (Receiver Operating Characteristics). Kurvan nedan beskriver utfallet av en bedömning av återfallsrisk för en grupp kriminella (Felony) med två likartade metoder.

På den vertikala axeln beskriver man Sensitivitet (från 0 till 1, hur viktigt är det att inte missa ett återfall i brott), på den horisontella axeln det omvända värdet av Specificitet (från 1 till 0, hur viktigt är det att inte peka ut en person som återfallsbenägen och inte utsätta vederbörande för åtgärder när personen inte är det).

I det vänstra nedre hörnet är Sensitiviteten 0 och 1-Specificitet också 0. Vi påstår alltså att ingen kommer att återfalla och pekar därmed inte heller ut några falska positiva. Alla hanteras lika, ingen exponeras för brottspreventiva åtgärder.

I det övre högra hörnet är Sensitiviteten 1 och 1-Specificiteten är 1. Vi påstår att alla kommer att återfalla och därmed löser sig problemet också med falska positiva på det viset att alla behandlas lika.

I det första fallet (ingen kommer att återfalla) behöver vi inte göra något alls. I det andra fallet måste vi utsätta alla för brottspreventiva åtgärder.

Kostnaden i det första fallet är att en del kommer att återfalla (de utsätts inte för brottspreventiva åtgärder). Kostnaden i det andra fallet är den kostnad som är kopplad till de brottspreventiva åtgärderna – som i den mån dessa är 100-procentigt effektiva (t.ex. livslång och helt säker men också mycket dyr inlåsning) innebär att det inte blir några kostnader för brott (men desto mer för inlåsningen).

Vad händer om vi tittar i mitten av bilden (mitt på diagonalen) och utgår från att hälften av personerna kommer att återfalla? Då utsätter vi slumpmässigt hälften av personerna för brottspreventiva åtgärder, och vi är tillbaka till snöröjningsexemplet med hjälp av att singla slant. 25% utsätts för brottspreventiva åtgärder i onödan, 25% av de återfallsbenägna utsätts inte för brottspreventiva åtgärder. Resten åtgärdas korrekt. Beroende på kostnaden för de två typerna av fel är detta rationellt (om kostnaderna för ett brott är hälften av kostnaderna för brottspreventiva åtgärder) och den bästa balansen. Är kostnaderna för ett brott mycket större än för brottspreventiva åtgärder hamnar vi i en mammografi-situation.

I fallet mammografi vill vi ha så hög Sensitivitet som möjligt (t.ex. 0.9) och accepterar att Specificiteten blir dålig. Har vi inga ytterligare möjligheter att avgöra vilka som ska utredas vidare får vi följa diagonalen nere från vänster tills Sensitiviteten är 0.9. Då blir Specificiteten 0.1 (och 1-Specificitet blir 0.9). Vi missar ett cancerfall av tio och skickar samtidigt nio personer på ytterligare utredning i onödan. Det accepterar vi.

Så kommer finessen. Kan man predicera utfall bättre än slumpen, då kommer kurvan som beskriver sambandet mellan Sensitivitet och 1-Specificitet att ligga ovanför diagonalen. Ju högre desto bättre. Hur bra? Det mäter man genom att summera ytan under diagonalen som representerar beslut på basen av att singla slant, dvs. slump (man gör rätt hälften av gångerna dvs. 50% och räknat som yta 0.5), samt ytan mellan kurvan och diagonalen, i detta fall ungefär 0.35. Denna summa (0.85) kallas AUC (Area Under Curve) och är ett standardmått för att beskriva precisionen i en prediktion. Genom att flytta sig i sidled längs kurvan kan man undersöka Sensitivitet och 1-Specificitet för olika handlingsalternativ, och detta kan sedan kopplas till kostnaderna för dessa, mänskliga såväl som ekonomiska. Vanligen kan man på så sätt optimera strategier för snöröjning såväl som för mammografi och skyddsåtgärder för våldsutsatta personer.

När man väl är förtrogen med detta sätt att resonera kan man experimentera med olika scenarier, t.ex. vad händer om risken är liten för ett negativt utfall. Det är givetvis önskvärt att vi bland de 7 miljoner invånarna i Sverige som är i brottsaktiv ålder kan identifiera nästa seriemördare. Det går inte, för ska vi hitta honom (säkert en man) och förhindra brotten måste vi samtidigt vidta samma åtgärder mot kanske 100 000 andra. Då hjälper det inte att Sensitivitet och Specificitet är på topp (vilket de dessutom inte är).

Polisen

Utgivare

Rikspolisstyrelsen

Produktion

Polisens verksamhets-
stöd, Informations-
enheten

Beställning

Rikspolisstyrelsen

Kundcentrum,
telefon 114 14

Diariennr.

VLK-714-3589/11

Upplaga

300 ex

Tryck

RPS Tryckeri, Stockholm,
2014

Grafisk form

Citat

Foto

Rikspolisstyrelsen

